

KERAITAI ANTİK KENTİ SAVUNMA MİMARİSİ

THE DEFENSE ARCHITECTURE OF CERAITAI ANCIENT CITY

Makale Bilgisi | Article Info

Başvuru: 29 Ağustos 2023	Received: August 29, 2023
Hakem Değerlendirmesi: 7 Eylül 2023	Peer Review: September 7, 2023
Kabul: 13 Kasım 2023	Accepted: November 13, 2023

DOI : 10.22520/tubaar.1352274

Salih SOSLU*

ÖZET

Bu çalışmayla Keraitai antik kentinin savunma yapılarının ilk kez tanıtılması ve mimari literatürüne kazandırılması planlanmaktadır. Böylece kentin savunma planının ortaya çıkarılması, savunmayı oluşturan sur, kule, kapı gibi birimlerin mimari ve askeri özelliklerinin tanımlanması, kent savunmasının tarihsel kimliğinin belirlenmesi ve açıklanması amaçlanmaktadır. Kent günümüzde Burdur İli sınırları içinde yer alırken, antikçağda ise Pisidia Bölgesi'nin dağlık bir kenti konumundadır. Bölgedeki kentlerin MÖ 3.-1. yy'larda Hellen kentleşme programıyla urbanistik gelişimleri sağlanırken, MS 1.-3. yy'lar arasında ise imparatorluğun imar faaliyetleriyle bayındırlık ve iskan işleri tamamlanmıştır. Keraitai'nin kentsel yapıları, bu gelişimin bir parçasıdır. Kent, korunaklı bir savunma sistemi ve planına sahiptir. Bu sistemi oluşturan sur, kule ve kapı şeklindeki birimlerin mimari özellikleri, çevredeki kentlerin ve yerleşimlerin savunma yapılarına ait mimari özelliklerden farklıdır. Buradaki farklılığın sebepleri arasında Hellenistik-Roma İmparatorluk Dönemi'nde uygulanan siyasi, askeri ve sosyo-iktisadi politikalar, mimari alandaki teknik kullanım ve işçilik ile dönemsel özellikler gösterilebilir. Bu politikalar emperyalist yönetimler tarafından Pisidia Bölgesi'nde o kadar planlı ve güçlü uygulanmıştır ki, kentlerin Hellenistik-Roma İmparatorluk Dönemi öncesi var ise de artık ya tahrip olmuştur ya da başka yapılar için inşa malzemesi olarak veya tekrardan tasarlanarak farklı bir yapı / mekan olarak kullanılmıştır. Bu sebeple bölgedeki kentlerin birçoğunun Hellenistik Dönem'den önceki tarihsel süreci tartışma konusudur. Nitekim Keraitai'nin savunma yapıları, Hellen kentleşme programıyla inşa edilmiş veya geliştirilmiş kentlerden oldukça farklı mimari özellikler taşıdığından ötürü savunma mimarisinin tarihsel durumu sorgulanmaya başlanmıştır. Bu konudaki araştırmalarımız ile kent savunmasının mimari özelliklerinin, Klasik-Erken Hellenistik dönemlere ait kentlerin savunma mimarisi özellikleriyle yakın benzerlik oluşturduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca savunma mimarisinin bazı bölümlerinin Arkaistik özellikler taşıdığı da tespit edilmiştir. Kentin Akropolis modeli kent planı, Akropolis'teki *In antis* planlı tapınak, MÖ 6.-4. yy'lara ait black-on-red grubu seramik örnekleri ve Herme amuleti buluntusu, bu yaklaşımımızı güçlendiren arkeolojik verileri oluşturur.

Anahtar Kelimeler: Pisidia, Keraitai, Savunma, Mimari, Sur, Kule.

* Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Burdur, Türkiye.
e-posta: ssoslu@mehmetakif.edu.tr ORCID: 0000-0003-2045-116X

ABSTRACT

With this study, it is planned to introduce the ancient city of Ceraitai's defense buildings for the first time and to incorporate them into the architecture literature. Thus, it is aimed to reveal the city's defense plan, to identify the architectural and military characteristics of the units that comprise the defense, such as the walls, towers, and gates, and to establish and explain the city's historical identity. While the city is now located within the borders of Burdur province, it was a mountain city in the Pisidia Region in ancient ages. Between the 3rd and 1st centuries BC, the Hellenic urbanization program developed the region's cities. Later, in the 1st and 3rd centuries AD, the infrastructure improvements and settlement projects / works of the cities were completed thanks to the construction activities / architectural works of the empire. Ceraitai's urban structures are also included in this development. The city is built with a protected/powerful defense system and strategy. However, the architectural features of units such as walls, towers and gates that make up this system are different from the surrounding cities and settlements. The Hellenistic-Roman Empire Period's political, military, and socioeconomic strategies, technical uses and workmanship in the architectural area, and periodical features all contribute to the difference here. These policies were implemented so strongly and in a planned manner by the imperialist administrations in the Pisidia Region that even if the cities were founded before the Hellenistic-Roman Empire Period, their possible structures were either demolished or used as building materials for other structures, or they were redesigned to create a different structure was used as space. For this reason, the historical development of the most of cities before to the Hellenistic Period is uncertain and debatable. Since the defensive structures of Ceraitai have architectural characteristics that are quite distinct from those of cities built or developed under the Hellenic urbanization program, the historical context of the defense architecture has been called into question. Our research on this subject has revealed that the architectural characteristics of the city defense are closely similar to those of the defense architecture of cities belonging to the Classical-Early Hellenistic periods. It has also been determined that some parts of the defense architecture have Archaistic features. The Acropolis city plan, the *In antis* planned temple on the Acropolis, the black-on-red ceramics dating from the 6th to 4th century BC, and Herme amulet archaeological evidence that supports our approach.

Keywords: Pisidia, Ceraitai, Defense, Architecture, Wall, Tower.

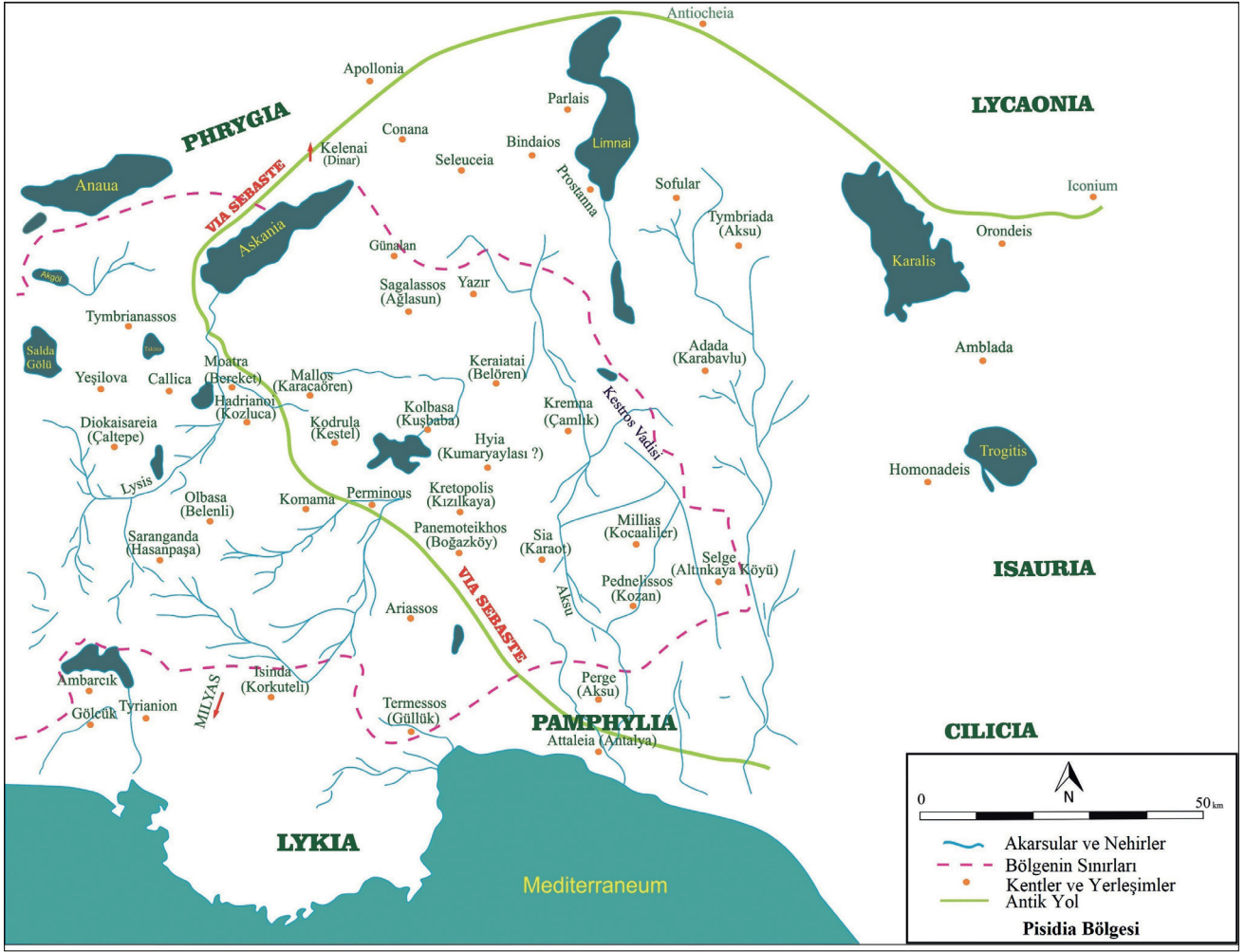
GİRİŞ

Keraitai Burdur İli, Bucak İlçesi'ne bağlı Belören Köyü'nün sınırları içinde yer almaktadır. Kent, Pisidia Bölgesi'nin kentlerinden biri olup, topoğrafyası bölgenin dik ve dağlık özelliklerini yansıtmaktadır (Fig. 1). Bu, bölgenin savunma ve güvenlik ilkelerini göz önünde bulundurarak kurulan kentlerin bir yerleşim modeli ve tipolojisinin bir özetidir. Kentin batısı, kuzeyi ve doğusu kesintisiz bir şekilde sur ile çevrili iken, güneyi ise hem sur planı hem de dik yamaçlar ve ana kayalardan oluşan tabii bir savunma alanıyla kontrol altına alınmıştır. Arazi yapısı, kentteki yapıların konumu ve inşası için belirleyici bir faktör olmuştur. Şöyle ki, kent sivri bir tepe üzerinde kurulduğu için kamu, askeri, dini ve sivil mimari yapıların, jeolojik yapıya uygun bir şekilde düzenlendiği görülmüştür. Kent merkezindeki yapılar, Roma İmparatorluk Dönemi'ne aittir ancak bu yapılar, kaçak kazılar ile önemli ölçüde tahrip edilmiştir. Kentte şimdiye dek arkeolojik kazı çalışması gerçekleştirilmemiştir. 1972 yılında kısa süreli bir yüzey araştırması yapılarak kentin son durumu not edilmiştir.

Pisidia, mevcut durumdaki arkeolojik bulguları ve tarihsel bilgileri bakımından Anadolu'da pek çok sorunsal barındıran bölgelerin başında gelir. Bu sorunsalın oluşumuna sebep olan ana faktörlerden biri topografya koşullarıdır. Kentlerin ve yerleşimlerin yer aldıkları lokasyonlar ulaşım için elverişli olmadığından uzun süreli ve sistemli kazı çalışmaları yürütülememektedir. Bunun yerini kısa süreli yüzey araştırmaları almıştır. Ancak bu araştırmalar, resmi arkeolojik kazılar kadar kolektif bilgilerin sağlanması konusunda yeterlilik oluşturamadıkları için kentlerin siyasi, askeri ve sosyo-ekonomik faaliyetlerini bütüncül olarak incelemek pek mümkün olmamıştır. Antik kaynakların da genel tarihsel olayların dışında sundukları bilgilerin yeterlilik sağlayamaması, bölgedeki kentlerin tarih ve arkeoloji sarmalı içindeki var olan sorunsalını kronik bir hale getirmiştir. Konu itibarıyla kentlerin savunma yapıları, söz konusu sorunsalın bir bölümünü oluşturur. Dolayısıyla Keraitai'nin savunma mimarisi, bu konudaki problemler dikkate alınarak araştırılmaya çalışılmıştır.

Keraitai'deki araştırmalarımız, kentin savunma yapılarının incelenmesinin yanı sıra sorunsal olarak tanımladığımız kent savunmasının tartışılması ve bu aşamayla ulaşılabilecek sonuçların sonraki yapılacak çalışmalara ön veri oluşturması amacı taşıdığı için önemlidir. Buradaki amaç kentin savunma planını ortaya çıkararak bölgedeki konumunu açıklamak, savunma sistemlerini oluşturan sur, kule ve kapı gibi

birimleri tanımlamak, mimari ve askeri özellikleri belirlemek ve bazı analogik karşılaştırmalar yaparak tarihsel gelişimini yorumlayabilmektir. Bu bakımdan Keraitai'nin savunma mimarisi özelliklerinin, Helenistik Dönem'de, yaklaşık MÖ 3.-1. yy'larda Pisidia'da kentleşme programıyla kurulan kentlerin savunmasını oluşturan yapıların mimari özelliklerinden farklı olması, kentin tarihsel sürecinin sorgulanmasını gerektirmiştir. Başka bir ifadeyle kentin Helenistik Dönem'de uygulanan kentleşme programından önceki bir tarihsel dönemle ilişkisinin olup olmadığı tartışılmaya başlanmıştır. Bu konu, çalışmamızın da ana temasını oluşturmuştur. Çünkü bölgedeki kentlerin birçoğunun kuruluşu ve kentsel gelişimi Helenistik Dönem'de başlamıştır (Rostovtzeff, 1941, s. 477; Cohen, 1978, s. 1-25; Brandt, 1992, s. 44; Mitchell, 1992, s. 1-27; Hürmüzlü, 2015, s. 166-185). Bu program kapsamında kurulan kentlerin kentsel yapıları ile savunmasını oluşturan yapıların mimari özellikleri, hemen hemen birbiriyle benzerlik oluşturur. Roma İmparatorluk Dönemi'nde ise MS 1.-3. yy'lar arasında gerçekleştirilen imar faaliyetleriyle kentlerin kamusal yapılarının köklü bir inşası sağlanmıştır. Bu olay, aynı zamanda kentlerin imparatorluk öncesine ait yapılarının değişikliğe uğramasına yol açmıştır. Kentlerde tespit edilen yazıt, sikke, seramik gibi tarihlemeye yardımcı buluntuların, kentlerin inşaa programına rağmen, varsa daha önceki tarihsel olayları ve birikimleri hakkında bilgi verebileceği açıktır. Ancak bu buluntulara da bölgedeki kentlerde şimdiye dek gerçekleştirilen araştırmalarda çok fazla ya da hiç rastlanılmadığı ve bu sebeple arkeolojik kazı çalışmaları sürdürülen kentlerin dışında kalanların maalesef birçoğunun tarihsel kimliğinin mevcut yapıları üzerinden açıklanamadığı bilinmektedir. Bu sebeple kentin savunma mimarisi özelliklerinin, özellikle Helenistik Dönem'de meydana gelen kentleşme programından önceki bir süreci işaret etmesi çok önemli bir husustur. Dolayısıyla usta gruplarının kullandıkları mimari teknik bilgileri ve yeterlilikleri, taş işçilikleri, taşları kullanım şekilleri, duvar örgü teknikleri, harç kullanımı gibi var ise karakteristik dönem özellikleri, kent savunmasının anlaşılabilmesi açısından ayırt edici bir kaynak niteliğindedir. Ayrıca kentin Akropolis modeli kent planı, Akropolis üzerindeki *In antis* planlı tapınak, kent territoryundaki araştırmalarda ele geçen black-on-red grubu seramik örnekleri ve Herme amuleti buluntusu da kent savunması değerlendirilirken başvurulacak az sayıdaki arkeolojik verileri oluşturmaktadır.

Figür 1. Pisidia Bölgesi / *Pisidia Region*.

KENTİN TARİHİ COĞRAFYASI

Belören Köyü'nün yaklaşık 2 km güneybatı istikametinde bulunan kent, sivri bir tepe üzerindedir (Fig. 2). Konumlandığı tepe, köy halkı tarafından 'Çeri Asarı', 'Çeri Sivri' veya 'Sivri Tepe' olarak adlandırılmaktadır.¹

Figür 2. Keraitai, kuzeybatıdan görünüm / *Ceraitai, view from the northwest*.

¹ Kentin Akropolis'i yaklaşık 1300 m iken, kent merkezi yaklaşık 1000 m yüksekliktedir.

Kentin territoryumuna yakın olan Bucak Ovası 900 m, Kestel Dağları (Katrancık) 2336 m, Çeltikçi Ovası 800 m, Mamak / Çanaklı Ovası 1000 m ve kuzeyde bulunan sıralı dağlar 1600 m'lik yükseklikleri ile kenti çevrelemiştir. Kayaç yapıları, III. Jeolojik Zaman (Mezozik) dağ hareketleri ile ilişkili Kuvaterner Dönem'e (kireçtaşı ve traverten) denk gelir ve 1,81 milyon yıl önce (myö) oluşmuştur (Atalay, 1977, s. 93-110; Şenel, 1997, s. 11-33; Kun ve ark., 2003, s. 263; Avcı, 2014, s. 55; Kun, 2018, s. 360). Kent ve çevresinde, traverten ve kireçtaşı yoğunluktadır. O sebeple kentteki yapıların imarında, taş ocağı olarak kullanılan ana kayalardan elde edilen materyaller işlenerek kullanılmıştır. Bu, başta Anadolu'daki kentler olmak üzere Pisidia kentlerinin bir özelliği olup, kentin doğusunda konumlanan ve stratejik açıdan komşusu olan Kremna'da da kentsel yapılar, kent territoryumunda yer alan kayaç yapılarından ve kentin taş ocağından çıkarılarak işlenen bloklardan yapılmıştır (Soslu, 2021, s. 172, 373-375). Bölgede karstlaşma sonucunda genişlemiş polyeler, günümüzdeki gibi Antik Çağ'da da muhtemelen tarım arazileri şeklinde işlev görmüştür. Dahası kent kırsalında, batıda tarımsal faaliyetler için teraslama sistemiyle oluşturulmuş çiftlik alanları da az değildir. Kentin su kaynakları da sınırlıdır.

KERAİTAİ ANTİK KENTİ SAVUNMA MİMARİSİ

Ancak, kaynak olarak kullanılabilir çukur dolinler yaygındır. Yağmur suları ile dolan bu coğrafi alanların geçmişte olduğu gibi günümüzde de kullanıldığı tespit edilmiştir. Sınırlı su kaynaklarından ötürü kentte ana kayaya işlenmiş, çok sayıda sarnıç yer alır. Bu durum, günümüzdeki Belören Köyü'nün de başlıca problemidir.

Kentin topografyası, bölgenin sarp ve dağlık yapısal özelliklerini yansıtır bir şekildedir. Bu, savunma ve güvenlik ilkelerini göz önünde bulundurarak kurulan kentlerin ve yerleşimlerin bir yerleşim modeli ve bölgenin de yerleşim tipolojisinin özetidir. Sagalassos (Ağlasun), Sandalion / Sandalium (Sandal Asar), Kremna (Girme / Çamlık), Hyia (Kumaryaylası?), Millias (Melli?) Panemoteikhos I-II (Boğazköy), Kapıkaya (Yenice Boğazı), Prostanna (Akpınar), Termessos (Güllük), Pednelissos (Kozan) gibi kentler ve yerleşimler, korunaklı mevkilerdeki konumlarıyla yerleşim tipolojisini gösterir. Bir bakıma bölgedeki siyasi ve askeri gelişmeler de yerleşim tipolojisinin oluşumunda ana etken olup, özellikle Klasik ve Hellenistik dönemlerde kurulan yerleşim birimlerinin, güçlü bir alan savunmasına sahip olmasında etkili olmuştur. Bu açıdan Keraitai, çevresine oldukça hakim bir konumdadır. Doğudan Kremna ve Kestros Vadisi² (Aksu), kuzeyden Sagalassos ve Hisarköy / Asartepe,

batıdan Komama (Şerefhöyük) ve Kolbasa (Kuşbaba), güneyden Hyia ile çevrilidir. Stratejik bakımdan Kremna, Sagalassos ve Kestros Vadisi ile Onaç Barajı ve Çeltikçi Ovası'na açılan dar geçitleri, vadileri ve geniş düzlükleri kontrol eder bir yer tutmuştur. Sagalassos'tan güneye inen Kestros Vadisi'nin batı yönündeki geçişlerine ve güneyde Hyia ve kuzeyde Kartalpınarı (Kepez Kale) güzergâhı arasındaki coğrafyayı da izler bir konumdadır. Kentin yer aldığı coğrafyanın koşulları, stratejik açıdan kenti güçlü bir konumda tutmuştur (Fig. 3-4).

Arazi yapısı, kentsel yapıların inşası ve konumu hususunda belirleyici bir faktör olmuştur. Kent sivri bir tepe üzerinde kurulduğu için kamu, askeri, dini ve sivil mimari yapıların, jeolojik yapıya uygun bir şekilde düzenlendiği görülür. Kentsel unsurlar iki alanda toplanmıştır. Kent merkezi (doğu) ve Akropol ile hemen sınırlarındaki doğu yamaçlarıdır. Bu nedenle kent planı 'aşağı kent' ve 'yukarı kent' olarak ta tanımlanabilir. Kent doğudan, kuzeyden ve batıdan kesintisiz olarak surla çevriliyken, güneyde savunmaya ihtiyaç duyulan alanlar yer yer oluşturulan sur duvarıyla kapatılmıştır. Doğu yamaçlarının başlangıç sınırına yaslanan düzlük alanlar kent içinde az eğimli alanları oluşturduğundan bu alanlarda kentsel yapıların inşası sağlanmıştır.

Figür 3. Keraitai, batı görünüm (Çeltikçi Ovası) / *Ceraitai, west aspect (Celtikci Plain).*

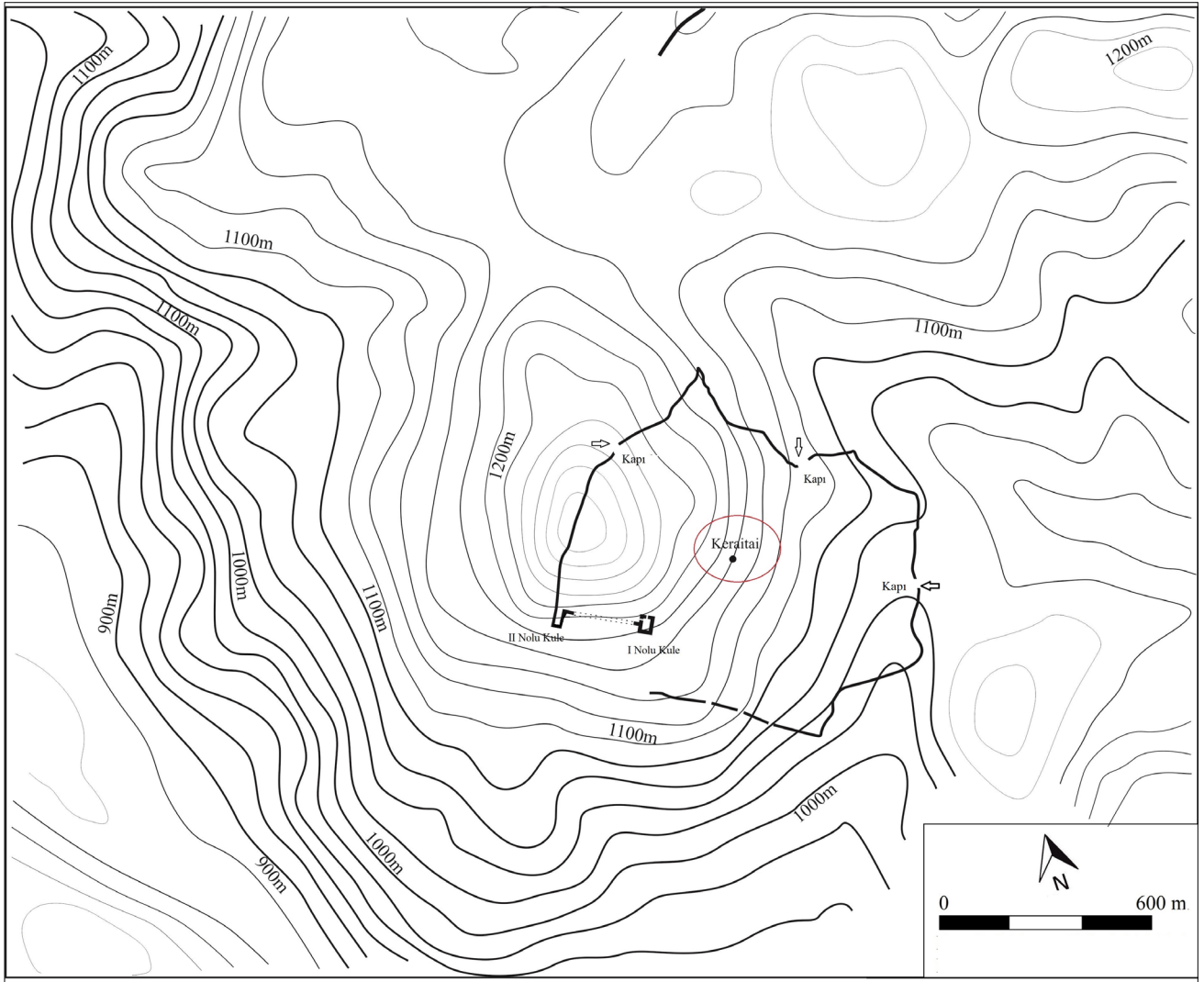
² Antik Çağ'daki toplumlar için önemli bir konumda olan Kestros Vadisi'nin jeomorfolojisi, Pisidia Bölgesi'nin yapısal özelliklerini yansıtır bir özelliğe sahiptir. Bu konu hakkında detaylı bilgiler için bkz. Atayeter, 2005, s. 14-65.

Figür 4. Keraitai, güney görünüm / *Ceritai, south aspect.*

Akropolis'te tapınak, sarnıç ve kule yapıları, Akropolis'in doğu yamaçlarında ise çoğu ana kayanın işlenmesiyle oluşturulmuş konut yapıları bulunmaktadır. Nekropol³ alanı kentin kuzeybatı yönündedir (Fig. 5).

Kentin adı, iki arkeolojik veriyle belirlenmiştir. Bunlardan ilki 1972 yılında kentte yapılan incelemelerde ele geçen 'KEPAEITON' lejantlı sikkelerdir (Dörtlük, 1976, s. 17-18). İkincisi ise 1967 yılında müsadere yoluyla Burdur Müzesi'ne getirilen epigrafik belgedir (Dörtlük, 1988, s. 69-71). Bu belgenin Belören Köyü'nde gerçekleştirilen kaçak kazılar sonucu ortaya çıkarıldığı tespit edilmiştir.

Kentin adı ile topografyası arasındaki ilişki ve kent adının kökenine yönelik açıklamalar şimdilik tartışmaya açıktır.⁴ L. Robert'a göre antik kentin üzerinde bulunduğu kayalık sivri çıkıntıyı çağrıştıran 'κέρας', 'boynuz' ve 'κέραιος', 'boynuzlu' sözcüklerinden gelen Klasik Hellence kökenli bir isimdir (Robert, 1970, s. 367; Çelgin, 2010, s. 372). Bu kelimelerin Hititçe'deki karşılığı karawar- 'boynuz'dur ve sözcüğün Proto-Hint-Avrupa kökünden (*k er-) geldiği belirtilir (Tischler, 2001, s. 73; Kloekhorst, 2008, s. 446-447).

Figür 5. Keraitai, kent planı / *Ceritai, plan of city.*

³ Kentin muhtelif yerlerinde khamasorion mezar tipleri görülür.

⁴ Pisidia Bölgesi'nin yer adları üzerine etimoloji ve topografya bağlamında yapılan detaylı açıklamalar ve çalışmalar için bkz. Locatelli, 2017.

Sümerce'deki 'Kur' sözcüğü de 'dağ, doruk, dağın doruk noktası, zirve' gibi anlamlar taşır (Aydın, 2013, s. 410-414; Ünal, 2016, s. 266). Buradaki bilgilerden kentin adı ve topografyasının birbirini karşıladığı anlamı çıkarılabilir, ancak kökeni hususunda kesin bir açıklamaya yer vermek için daha fazla bilgiye ihtiyaç söz konusudur.

Pisidia da Büyük İskender ve daha sonra *Diadokhları* (Διάδοχοι) arasında alan hâkimiyeti için savaşlar yapılmıştır.⁵ MÖ 319 yılında Perdikkas'ın kardeşi Alketas, Kretopolis (Yüreğil) yakınlarında Antigonos Monophthalmos tarafından mağlup edildiğinde Termessos'a (Güllük) sığınmıştır (Diod. XVIII. 44-46, 3-45, 3, XIX. 23.3; Plut. *Eum.* IV.1-3, V.1; Polyain. *Strat.* IV.6.7; Mitchell, 1991, s. 122; Mitchell, 1994, s. 129; Bean, 1999, s. 107). Bu gelişmeler sürerken Alketas'ın ücretli asker statüsüyle Pisidialı topluluklardan oluşan yaklaşık 6000 kişilik bir ordu kurması⁶ (Diod. XVIII.44-46; Mitchell, 1994, s. 130; Kosmetatou, 1997, s. 13) ve buna bağlı olarak yöredeki olayların giderek artması⁷ sebebiyle Antigonos'un Kretopolis ve -adı şimdilik tartışmalı da olsa- Keraitai de ordusunun bir kısmıyla karargâh kurduğundan bahsedilmiştir (Hall, 1986, s. 137-157). Bu konuda Keraitai'nin fiiliyatı kesin olarak bilinmese de kentin topografyası ve güçlü savunma yapılarının, savaş halindeki Antigonos ve ordusunun bir kısmı için geçici bir süreyle de olsa kullanabilecekleri bir karargâh olabileceği söylenebilir. Zira sözü edilen tarihte ve belirtilen bölgede şimdiye dek başka kentlerin bulunduğunu gösteren herhangi bir arkeolojik veriye rastlanılmamıştır.

Kent MÖ 2. yy'dan MÖ 1. yy'a dek, doğu da Kestros Vadisi'ne hakim bir alanda kurulan Kremna ile 'KPHMNEQN KAI KEPAEITQN' lejantlı ortak gümüş sikkeleri darp ettirmiştir (French, 1994, s. 53-91; *SNG Cop. Pisidia*: 117-120; *SNG France III*: 1415-1422; *SNG Pfps. Pisidien*: 235-241). İki kent arasındaki sikke basımı, kentlerin siyasi, askeri, sosyo-ekonomi ve kültürel alanlarda ortak bir politika izlediklerinin işaretidir.

Pisidia'da MÖ 1. yy'da imparatorluğa bağlı koloni kentleri oluşturulmuştur.⁸ Bu politikanın bir gereği olarak MÖ 25

yılında İmparator Augustus'un talimatıyla Kremna'ya Roma koloni statüsü verilerek kent yapılandırılmıştır (*Res Gestae Divi Augusti*, XXVIII.35-36; Strab. XII.6.5; Hirschfeld, 1879, s. 279-315; Mitchell, 1995, s. 2; 2001, s. 90). Kolonizasyon etkisiyle Kremna'nın Keraitai'ye göre politik gücü artmış ve bu durum Keraitai'nin banliyö bir kent olarak kalmasına yol açmıştır.⁹

Keraitai'nin Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait tarihsel süreci, MS 2.-3. yy'lara ait arkeolojik kayıtlardan takip edilmektedir. Kremna'da bulunan hamam yapısına ait yazıtlı kaidelerdeki kişi adları, Keraitai'nin hem imparatorluk zamanı hem de Kremna'yla arasındaki ilişkileri hakkında bilgiler sunar. MS 150 yılına tarihli Leto'ya ait heykel kaidede Lucius Aelius Iulianus ve Ailesi'nin destekleri ile *kült* heykeli diktirildiği yazıtı bulunmaktadır (Horsley ve ark., 2000, s. 66, *I. Cremna* 33). Aile grubu imparatorluğun vatandaşlık hakkına sahiptir.¹⁰ Kent için yararlı işler yaptıklarından ve *kült* rahipleri olduklarından *ktistes* (kamu yararı) ve *hiereus* (kült rahipleri) unvanlarıyla onurlandırılmışlar (Horsley ve ark., 2000, s. 66-67). Benzeri olay Keraitai'de Lucius Aelius Moles ve oğlu Lucius Aelius Tarentianus Moles'in MS 2.-3. yy'lara ait Men Kutsal Alanı için bir *libasyon* yeri yaptırmalarıdır (Dörtlük, 1988, s. 69-71; Horsley ve ark., 2000, s. 94-95, *II. Keraitai* 83). Bu aile gruplarının 'Aelius' gens adlarını kullanmaları ve dini kültler yaptırmaları, aynı aileye mensup veya akraba olduklarını düşündürmektedir. MS 3. yy'a ait yazıtlı *tabula ansata* da Lucius Flavius Aurelianus Nestor adlı bir kişinin, kentin doğusunda ailesi için Heroon / tapınak mezar anıtı yaptırdığı öğrenilmektedir (Horsley ve ark., 2000, s. 95-96; Uzunaslın, 2016, s. 1070-1073). Ayrıca kentlerin territoryumundan getirildiği belirlenmiş MS 2.-3. yy'lara ait bir adet cam yüzük taşı (*gemma*) da tarihsel açıdan önemlidir (Soslü, 2022a, s. 315-317, 332-333, Kat. No. 387). Yüzük taşının üzerindeki birbirleriyle tokalaşan veya elleriyle sıkışan *dexiosis / dextrarum Iunctio* tasvirli ikonografi, Keraitai ve Kremna arasında darp ettirilen ortak sikke olayını akla getirir. Ancak yüzük taşının kentlerin arasında gerçekleşen hangi konuya veya olaya yönelik olarak yapıldığı şimdilik belirlenemese de bu ikonografiden ortak bir politika izlenmek istendiği çıkarımı yapılabilir.

⁵ Termessos (Arrian. *Anab.* I.27), Sagalassos (Arrian. *Anab.* I.28). İskender tarafından Lykia ve Pamphylia bölgeleri satrapı olarak tayin edilen Nearkhos'a, Pamphylia ve Pisidia bölgelerinde zapt edilemeyen yerlerin alınması talimatı verilmiştir (Arrian. *Anab.* III.6.6). Ayrıca bölgedeki tarihsel gelişmeler için bkz. Özsaıt, 1985, s. 47; Mitchell, 1992, s. 21-27; Brandt, 1992, s. 33-34.

⁶ Alketas'ın ordusu toplamda yaklaşık yirmi bin askerden oluşmaktadır.

⁷ Diadokhlar (Διάδοχοι) kapsamındaki savaşlar ve yerel gruplar ile mücadeleler.

⁸ Colonia Iulia Augusta: Parlais (Barla) Colonia Iulia Augusta Felix Parlais, Olbasa (Belenli) Colonia Iulia Augusta Felix Olbasenorom/Olbasa, Komama (Şerefhöyük) Colonia Iulia

Augusta Felix (primatida) Comama, Antiokheia (Yalvaç) Colonia Caesaren Antiochia, Kremna Colonia Iulia Augusta Felix Cremna.

⁹ Kolonizasyon etkisiyle Kremna'ya yerleştirilen italik aile grupları ve kentteki imparatorluk imar faaliyetleri programı, kentlerin arasında meydana gelen gelişmelerin farklı boyutlarda olabileceğinin bir göstergesidir.

¹⁰ Vatandaşlık hakkını ya kendisi ya da babası MS 136-138'de İmparator Hadrianus'un halefi olarak seçilmiş L. Aelius'un zamanında aldıkları düşünülmektedir.

KERAITAI SAVUNMA YAPILARI

Sur

Keraitai'nin arazisi dağlık olup, sivri tepe şeklindeki topografyasının etkisiyle hareketli ve enerjik bir yapıya sahiptir. Kent doğudan batıya yükselen, sarp bir arazi görünümündedir. Kentte aynı seviyede bulunan yapıların, doğu cephe de yer alanı 950 m yükseklikte iken, batı cephe de olanı ise 1300 m yükseklikte yer alır. Aradaki kod farkı, kent arazisinin ve izohipsel eğimin anlaşılmasını mümkün kılmıştır. Bu yapısal özellikler, bir kentin planının oluşturulması sırasında, kent planlayıcıların veya mimarların imarını ilk başlatacakları savunma sistemlerinin yapısal çalışmalarını yönlendirecek ana etkidir. Çünkü kent planı oluşturulurken veya bir kentin yerleşim standardı belirlenirken, kentin hudutlarını oluşturan surlar, arazi koşullarına uygun bir şekilde inşa edilir.

Kent surları yaklaşık olarak 1600 m uzunluğa sahiptir; tahribata uğramıştır, ancak topografya üzerinden açık bir şekilde izlenebilmektedir (Fig. 6). Kentin üç tarafı kesintisiz bir şekilde sur ile çevrili iken, güneyi ise kenti doğudan çevreleyen surla bağlantılı bölünmüş haldeki duvarlar ile korunmuştur. Burası diğer yönlerdeki gibi yekpare olarak inşa edilmiş bir sur hattıyla çevrilmemiştir. Birbirleriyle bağlantılı görülen, fakat aralıklı yapılmış koruma duvarları ile düzenlenmiştir. Bu durum, güneyde savunmaya yönelik başka önlemlerin de alınmasını gerektirmiştir. Buna göre sözü edilen duvarların arasındaki ve Akropolis de konumlanan K1 yapısı ile batıya uzantılı duvarların sonlandığı yerlerde ortaya çıkan açıklıkların, yaklaşık 700'lik açıdaki yamaçları ve ana kayaları da içine alarak oluşturulduğu tespit edilen tabii savunma alanıyla kontrol edilmeye çalışıldığı görülür (Fig. 7). Bu açıdan güneydeki arazi yapısı ve bağlı coğrafi unsurların, surun kesintiye uğradığı yerlerde doğal bir sur bedeni veya sur duvarı gibi kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu duvarlar, Akropolis de yer alan K1 ve K2 yapılarını birbirine bağlayarak sonlanmıştır. Ayrıca şimdiye dek Akropolis de *In antis* tapınak¹¹ ve sarnıç dışında bir yapı kalıntısına rastlanılmaması,¹² bu alanın Keraitai halkı tarafından sürekli olarak kullanılmadığını; kentin zapt edildiği veya tehlikeye düştüğü zamanlarda halkın korunmak için sığındığı bir yer olabileceğini düşündürmektedir.

¹¹ Bu tapınak kaba işlenmiş bloklar ile yapısal olarak düzenlendikten sonra tekrardan kullanılmış görünüyor. Çünkü ana kayanın düzleştirilmesiyle ve kaba işçilikli taşların kullanılmasıyla oluşturulmuş tapınak ilk evreyi oluştururken, daha sonraki süreçte blokların kullanılmasıyla tapınağın yeniden düzenlenerek ikinci bir evre yapısı olduğu belirlenmiştir.

¹² Akropolis'in doğu yamaçlarında, Kule 1'e (K1) yakın alanlarda ana kayadan yararlanılarak oluşturulmuş konut yapıları yer alır. Ancak Akropolis'in merkezinde şimdiye dek herhangi bir konut yapısı bulunamamıştır.

Bu konuda Panemoteikhos I, Knidos ve Kaunos kentleri ilişkili örnekleri oluşturur.¹³

Kentin arazi yapısına bakıldığında surların, araziye uygun bir şekilde yerleştirildiği, yani arazinin surların inşasında belirleyici ve yönlendirici bir rolü olduğu gerçeğinin göz ardı edilmediği, planlayıcılar tarafından gözetilerek surların yapıldığı anlaşılır. Çünkü güçlü bir savunma oluşturabilmek için kent topografyasının dik ve yüksek kısımlarından surların geçirilmesine dikkat edilmiş, çeşitli yerlerde kentin savunmasına katkı sağlayabilecek uçurum ve ana kaya kentin sur planına dahil edilmiştir (Fig. 8-9).

Kentin kuzeybatı köşesinde kuşatıcıların kente girmelerini sağlayabilecek veya kent savunmasını tehlikeye düşürebilecek bir alan bulunmaktadır (Fig. 10). Normal şartlarda savunma duvarları, kuzey ve batı surların keşiştiği uç bölümde sonlandırılması gerekirken, olası tehlikelerden olsa gerek batı sur, kuzey sur ile keşiştikleri yerden yaklaşık olarak 7 m daha kentin dışına uzatılarak bir seyirdim (*epalksis*) alanı oluşturulmuş ve tehlikeli sayılabilecek alan buradaki duvar ile kontrol altına alınmış gibi görünüyor¹⁴; bu şekilde '∨'. Eğer ki topografya, batı sur gibi kuzey surun da uzatılmasına ve eğik açıda olmasına imkân sağlasaydı kent için tehlikeli görülen alan muhtemelen kentin içinde kalan bir yer olacaktı; bu şekilde '∨'. Bu bakımdan kentin savunma planı, herhangi bir açıklık bırakılmayacak şekilde surlarla çevrilmesine rağmen, burası azda olsa tehlike arz etmektedir. Surların geçirildiği yerler, genel olarak topografyanın sur içinde kalan kısmında yüksek, surun dışında kalan kısmında ise alçak bir eğimde olmasına çaba gösterilmiştir. Bu ustalık ve akılcı mimari anlayışla savunmacıların, kuşatıcılara karşı daha yüksekte bir koddan yer almaları sağlanmıştır.

¹³ Keraitai'nin güneyinde sarp bir arazi üzerine kurulan Panemoteikhos I'nin, yakın çevresinde Panemoteikhos II'nin kurulmasıyla kentin önemini yitirdiği, yani sosyo-ekonomik yaşamın zayıfladığı görülmektedir. Bu bakımdan seramikler önemli arkeolojik kayıtlar oluşturmaktadır. Panemoteikhos I'de yapılan araştırmalarda Arkaik ve Klasik dönemlere ait seramiklerin yoğunluğu, Panemoteikhos II'de kurulan kentte ise Helenistik ve Roma dönemlerine ait seramiklerin yoğunluğu bunu kanıtlamaktadır. Aydal ve ark., 1997, s. 153-155. Her iki şehrin birbirine yakınlığı, Panemoteikhos I'nin surla bağlantılı kule yapıları, çiftlik yapısı, sarnıçları ve az sayıda konut yapısına sahip olması, Panemoteikhos II'nin tehlike altında olduğu zamanlarda, kent halkının yaklaşık 20 dakika uzaklıktaki Panemoteikhos I'i bir sığınak gibi kullanabileceklerini düşündürmektedir. Ancak kentin savunma mimarisinin güçlü ordulara karşı koyabilecek kadar güçlü olmadığını da belirtmek gerekir. Karia Bölgesi'nde yer alan Knidos Akropolü'nde sarnıç dışında herhangi bir yapı kalıntısına rastlanmadığı için buranın kent halkının tehlike anında sığınabileceği bir 'sığınma kalesi' olabileceğinden bahsedilmiştir. Büyüközer, 2020, s. 170; 2022, s. 71; 2023, s. 139-159. Kaunos'un Akropolisi'nde de Kutsal Alan dışında fazla bir iskânın olmaması, tehlike durumunda kent ve kırsalda bulunan halkların burayı sığınmak ve korunmak amaçlı kullandıklarını göstermektedir. Özen, 2017, s. 72, Res. 2.

¹⁴ Batı surun devamı olarak oluşturulan 7 m'lik duvarın genişliği, 1,70 m olup, batı ve kuzey surların genişliğiyle aynıdır.

Figür 6. Keraitai, sur duvarları / *Ceraitai, fortifications / walls.***Figür 7.** Keraitai, güneyden görünüm / *Ceraitai, view from the south.***Figür 8.** Keraitai, batı surun topografya üzerindeki konumu / *Ceraitai, position of the west wall on topography.*

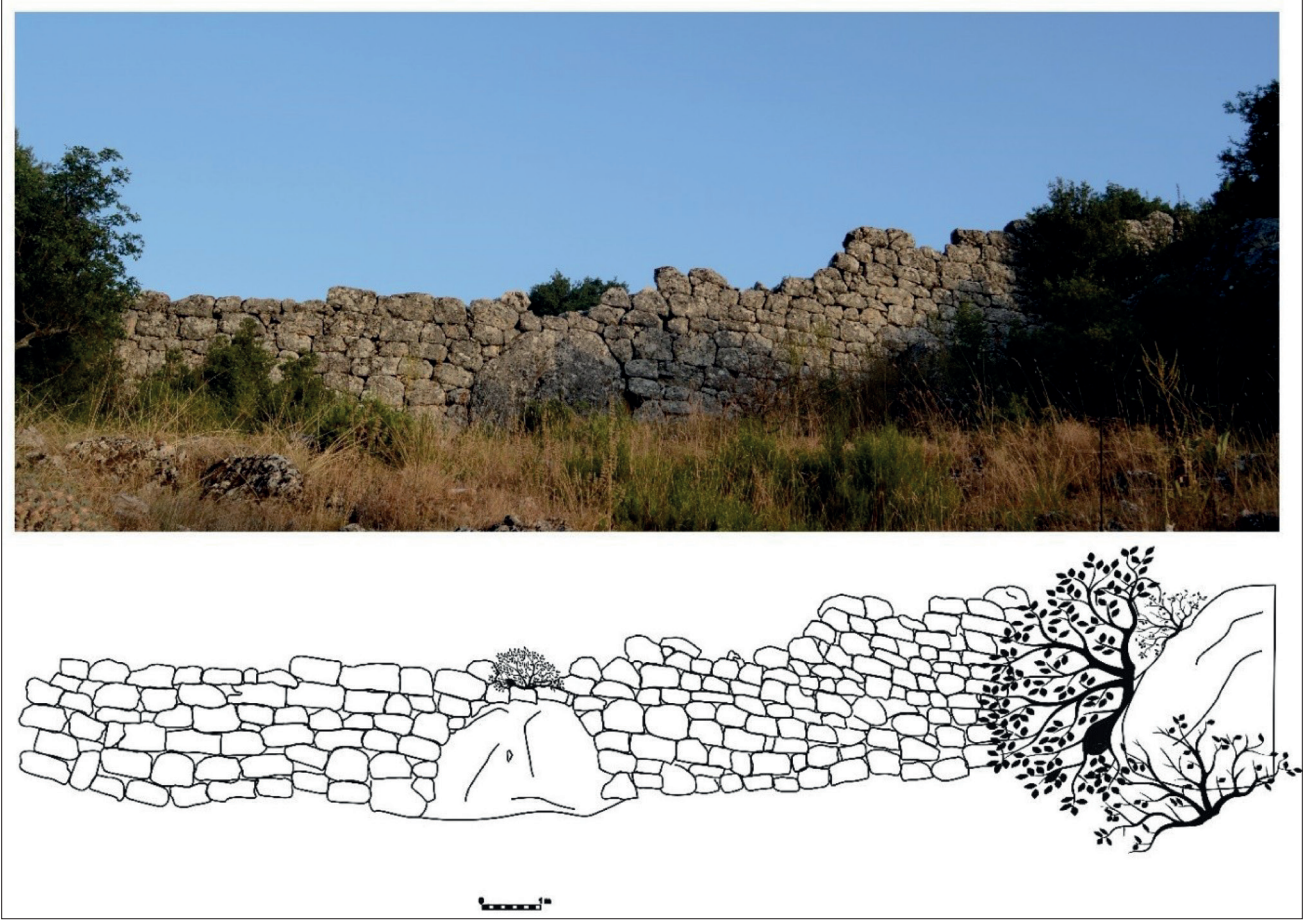
Böylelikle kent savunmasını tasarlayan planlayıcıların, kentin zorlu arazisini iyi bir şekilde analiz ederek surları inşa ettikleri söylenebilir.¹⁵

Surlar, kent arazisinin jeolojik yapısına bağlı olarak Kuvaterner Dönem'e ait sert ve gri renkli kayalara sahip kireçtaşından yapılmıştır. Kentin yer aldığı sivri tepenin jeolojik yapısı kayalık olduğu için surların inşasında kullanılacak hammadde kaynakları, yerinden temin

edilmiştir. Bu, surların inşa aşamasında gerekli olan nakliye ve işgücü gibi temel ihtiyaçların kolay ve hızlı karşılanması açısından önemli olup, harcama maliyetlerini azaltarak kent ekonomisine büyük bir katkı payı oluşturur.

Kentin sur duvarları, genellikle polygonal duvar örgüsüyle inşa edilmiştir. Bağlayıcı bir malzeme kullanılmamıştır. Kullanılan taşların kenarları düzensiz bırakıldığından örgüde derz açıklıkları fazladır.

¹⁵ Anadolu'da kurulduğu coğrafyadan temin ettiği hammadde kaynaklarıyla kentsel yapılarını inşa eden pek çok kent bulunur. Bu kentlere örnek olarak Konane, Kremna, Sagalassos, Panemoteikhos I-II, Millias, Sia, Kodrula, Kolbasa, Komama, Ariassos, Pednelissos, Sillyon, Harpasa, Orthosia, Latmos Herakleia, Mylasa, Kyme, Priene, Phokaia, Smyrna gösterilebilir.

Figür 9. Keraitai batı sur / *Ceraitai, west wall.***Figür 10.** Keraitai, kuzey ve batı surları birleşimi / *Ceraitai, junction of north and west walls.*

Bu sebeple duvarların tamamına yakınında düzgün bir derz sırası takip etmek mümkün olmamıştır. Önyüzleri kaba bir işçilikle işlenirken veya kaba yonulu düzenlenirken, arka yüzleri ise sur içinde kaldığı için daha çok ana kayadan çıkarıldığı veya kesildiği şekliyle bırakılmıştır.

Bazı yamuk kenarlı blokların ve çokgen taşların, aynı tipteki kullanımları ile birbirlerine geçmeli veya oturtmalı yapılmak üzere tasarlanarak oluşturulduğu ve bu vesileyle surun bedenine sağlamlık kattığı görülür. Bu şekildeki uygulamaların batı ve doğu cephelerde

bulunan surlarda yoğun bir biçimde kullanıldığı tespit edilir. Bunlar surların kendi yapısal özellikleri içinde ele alındığında işçiliğin kaba, ancak iyi bir tekniğe sahip olduğunu gösterir (Fig. 11).

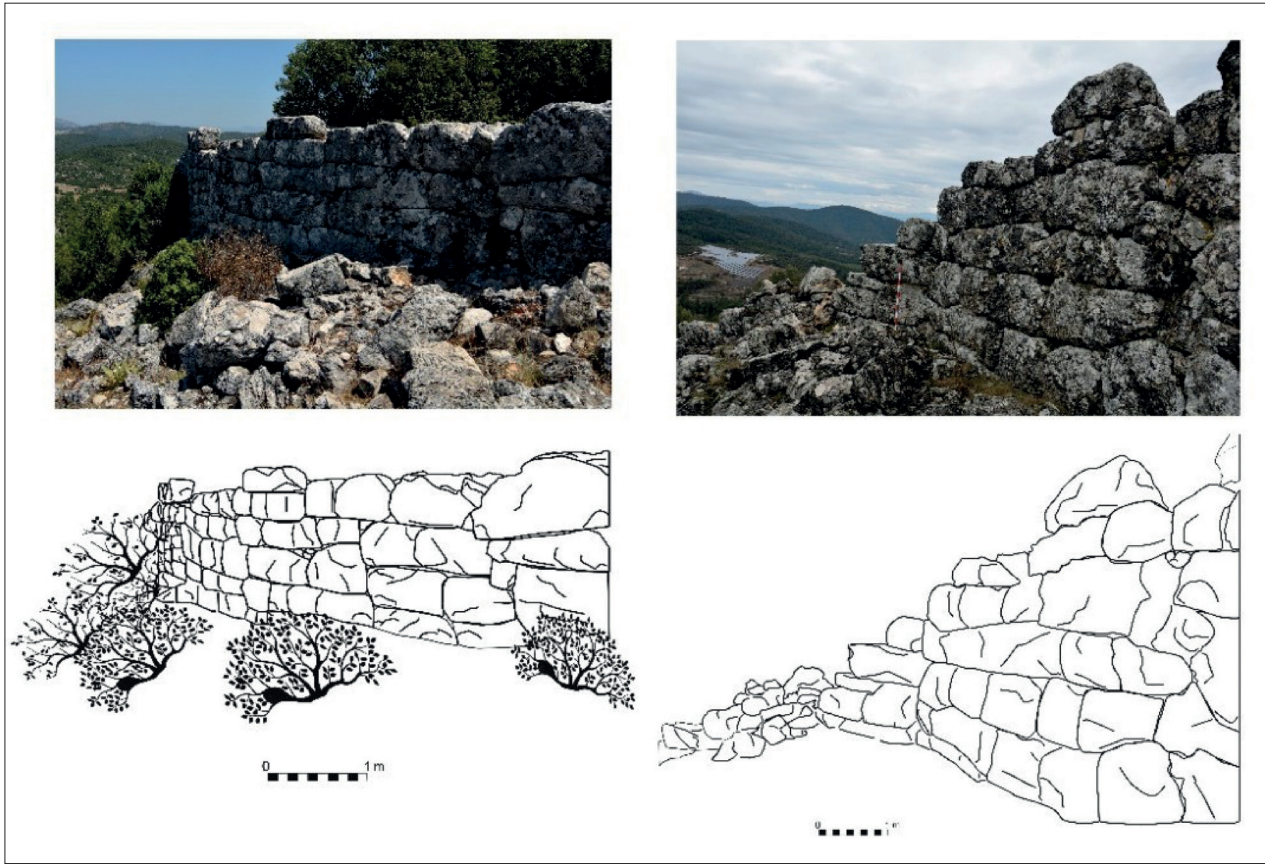
Surlar arazi yapısına bağlı olarak yerleştirildiği için arazinin inişli-çıkışlı olduğu ve iç-dış yaptığı yerlerde dirsekli ve hafif meyilli açılarda yapıldığı belirlenmiştir¹⁶ (Fig. 12). Korunmuş veya sağlam kalan bölümlerinin (batı cephe) sur dışındaki yükseklikleri 5 m'ye kadar ölçülürken, sur içindeki yükseklik 2,5 m'dir. Surun genişliği, 1,50 m ve 1,90 m arasında (10'ar cm) değişir; bu değişikliklerin tamamen stratejik gelişmelerden kaynaklı olmayıp, inşa sürecindeki yapısal koşulların ve topografyanın da etkide bulunduğunu belirtmek gerekir¹⁷ (Fig. 13).

Savunmaya ihtiyaç duyulan yerlerde, örneğin kentin ana giriş kapısının bulunduğu alanda surların genişliği, 1,50 ve 1,70 m'dir. Esasında bu alanda kentin ana kapısının yer alması ve kapıyı korumakla ilişkili bir kulenin bulunmaması sebebiyle, buradaki surların genişliğinin fazla olması beklenir.

¹⁶ Özellikle kentin batı ve doğu cephelerinde bu durum ile sıklıkla karşılaşmıştır.

¹⁷ Kentin savunma planının oluşumunda siyasi ve sosyo-ekonomik alandaki durumu ile topografyası etkili unsurlar arasındadır.

KERAİTAL ANTİK KENTİ SAVUNMA MİMARİSİ

Figür 11. Keraitai, batı sur / *Ceraitai, west wall.***Figür 12.** Keraitai, kuzey-doğu surları birleşimi / *Ceraitai, junction of north-east walls.***Figür 13.** Keraitai, kuzey sur / *Ceraitai, north wall.*

Ancak surların ön cephelerinde kısmen tıraşlanmış ve kaba yonulu işlenmiş hacimli blokların kullanılmasıyla, bu alandaki savunmayı kuvvetlendirmiş olmalıdır. Surdaki yapısal kalınlık veya genişlikten ziyade, ön cepheleri bu şekilde güçlendirerek savunma sorununu çözmeye çalışmışlar. Sur, iç duvar ve dış duvar (iki cidarlı duvar) şeklinde karşılıklı ilerleyen yapısal bir düzene sahiptir; kentin dış tarafına bakan duvarların, kentin iç tarafında kalan duvarlara göre farklı form ve boyutta kullanılan taşlar ve düzensiz bloklar ile yapıldığı tespit edilmiştir (Fig. 14).¹⁸

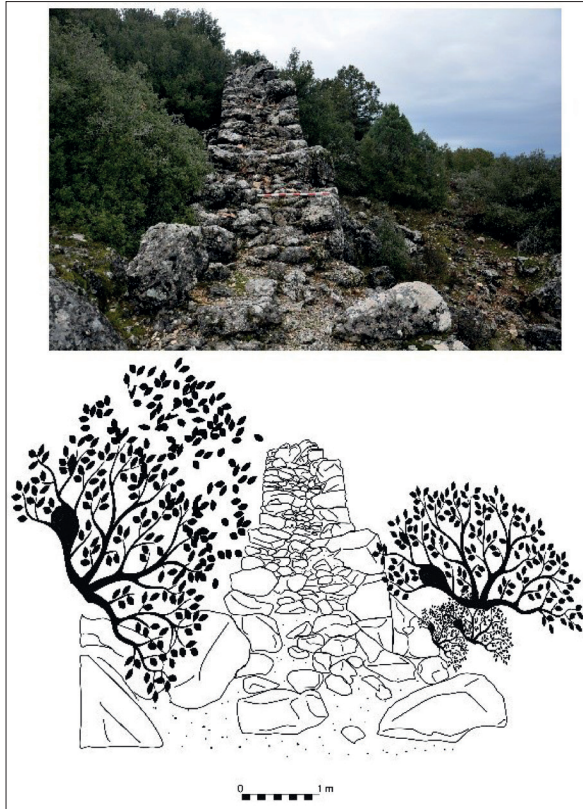
Birleştirilen duvarların arası, taş ve toprak karışımıyla oluşturulmuş sade dolgu ile doldurulmuştur (Fig. 15). Surların, askerlerin yürümelerini sağlayan bir genişlikte olması, seyirdim yerinin ve mazgallı parapet duvarlarının da olabileceğini düşündürmektedir (Fig. 16). Keza Akropolis'te bulunan kulelerin dışında kent surlarıyla bağlantılı herhangi bir kulenin de olmaması, askerlerin surlar üzerinden kent savunmasını kontrol etmek ve çevreyi gözetlemek amacıyla güvenli bir biçimde hareket etmelerini sağlayabilecek seyirdim yeri ve mazgallı duvarların olabileceği beklentisini güçlendirmiştir.

¹⁸ Antik Çağ'daki savunma duvarları, dolgulu ve dört çeşit olarak düzenlenmiştir. Bunlar sade dolgulu, çift örgülü, bölmeli ve atkılı şeklindeki duvar yapılarından oluşmaktadır. Akarca, 1998, s. 109-112, fig. 58.

Figür 14. Keraitai, batı sur dıştan ve iç taraftan görünüm / *Ceraitai, west wall exterior (left) and interior view.*

Figür 15. Keraitai, batı sur / *Ceraitai, west wall.*

Figür 16. Keraitai, batı sur genişlik / *Ceraitai, west wall width.*

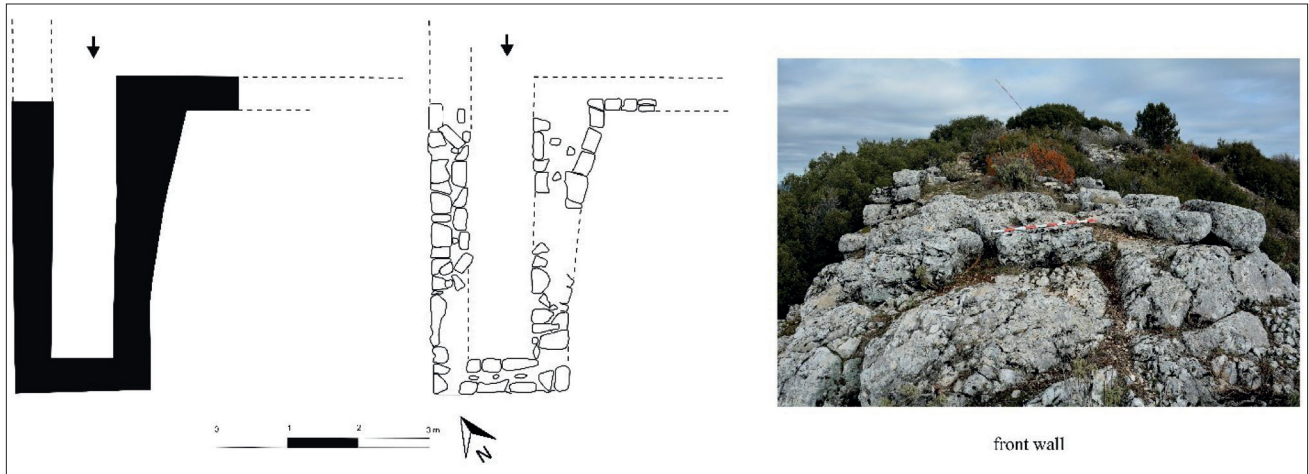

Kule

Kentin Akropolis'i'nde iki kule yer alır. Bu kuleler, K1 ve K2 olarak adlandırılmıştır. Kent, surları ile korunaklı bir savunma modeli sunarken, surlar ile bağlantılı kuleleri de kent territoryumunu gözetlemek amacıyla topografyanın sağladığı avantajlardan yararlanılarak Akropolis de güneydoğu ve güneybatı köşelere, güvenlik, kontrol ve iletişim merkezleri şeklinde konumlandırılmıştır (Fig. 17-18).

Her iki kulenin stratejik açıdan izledikleri yerler vardır. K1'in kuzeyden Sagalassos'tan başlayıp Hisarköy'deki Asartepe'yi aşarak Kestros Vadisi'ne inen güzergâh, güneyden Sazak-Alatepe ve Bucak-Asartepe ve doğudan Kremna, Dikmentepe Kule ile kırsalda yer alan Çayrılık Ketiri ve Eğribel-Keçipüren yerleşimleri, gözetleme sahasına girer. K2 ise doğudan Kremna, batıdan Kartalpınarı'ndan başlayarak Çeltikçi Ovası ve Onaç Barajı kırsalındaki sahayla Kolbasa ve Komama kentlerinin hakimiyet sınırlarına dek izlenebilen dar geçitler, vadiler ve düzlükler ile güneyden K1'in görüş açısındaki aynı lokasyonları izleyebilecek bir konuma sahiptir. Kulelerin bu kadar çok stratejik alanı gözetleyebilmeleri ile yer aldıkları topografya arasında güçlü bir ilişki söz konusudur.

Kulelerin yapısal durumları oldukça kötüdür. Bu sebeple kulelerin yapı malzemesi ve duvar örgü teknikleri belirlenebilse de ne yazık ki kapı ve pencere (mazgal) bölümlerini, çatı aksamalarını, yüksekliklerini ve iç yapısal düzenlemelerini belirleyebilmek mümkün olmamıştır. K1, Akropolis'in güneydoğu köşesinde, K2 ise güneybatı köşesinde yer alır. Güney sur ile bağlantılıdır; K1 güney sur bedeni ile batıdan, K2'de hem kuzey sur ile batıdan hem de güney sur bedeni ile doğudan ilişkili bir plandadır. İki kulenin arası yaklaşık olarak 100 m'dir.

Figür 17. Keraitai, Kule 1 / *Ceraitai, Tower 1.*Figür 18. Keraitai, Kule 2 / *Ceraitai, Tower 2.*

K1 ve K2 kuleleri, tıraşlanmış kayalık bir altyapı üzerinde yükselir¹⁹; ayrıca K1'in arka cephesinin de kısmen ana toprak üzerinde bulunduğu belirtilmelidir. K1'in ön cephesi, üzerinde yükseldiği araziye uyum sağlayarak şevli (bel verir veya eğimli) bir şekilde yapılmıştır. Surlar gibi kuleler de arazinin jeolojik yapısına bağlı olarak sert ve gri renkli kireçtaştından elde edilen malzemelerin işlenmesiyle inşa edilmiştir. K1, 6,60 x 8,90 m²⁰ ve K2, 5 x 12 m²¹ ölçülerinde olup, her ikisi de dikdörtgen plana sahiptir. K2, üzerinde inşa edildiği kayalık yapıya göre tasarlandığı için planı ve uzunluğu oldukça farklı olmuştur. Bağlayıcı bir malzeme kullanılmamıştır. Duvar yapıları, surlardaki gibi iç ve dış duvarların karşılıklı yapılarak aralarının toprak ve taş karışımı şeklindeki sade dolgu ile doldurulduğu görülür.

Ancak kulelerin duvar örgü tekniği ve taş işçiliği, surlardan farklı yapılmıştır.

Kulelerin duvarları, farklı boyutlara sahip, kaba yonulu işlenmiş ve dik açılı rektogonal bloklar kullanılarak düzensiz *isodomik* teknik ile örülmüştür.²² Buradaki örgü tekniği, K1'in doğu ve güney cephelerinde dört sıra, K2'nin batı ve güney cephelerinde bir sıra ve doğu cephesinde üç sıra korunagelmış *in-situ* blokların varlığıyla belirlenmiştir. K2'nin boyutlu veya hacimli bloklarından yola çıkarak duvar örgü tekniğinin K1'e göre daha düzensiz olduğu söylenebilir. K1'in güneydoğu ve güneybatı köşelerinde 'atki bloğu' (*emplekton-εμπλεκτον*) tekniğinin kullanılarak kaba işlenmiş hacimli bir bloğun uzunlamasına olacak şekilde oturtulduğu (dizi) ve üzerine koyulacak bloğun ise dar yüzünün uzunlamasına olan bloğu keserek gövdesinin duvarın içine uzatılabilecek şekilde yerleştirildiği belirlenmiştir (Vitruvius, *de Arch.* II. 8. 7; Martin, 1965, s. 408-409, Res. 182a; Akarca, 1998, s. 112-116). Bu şekildeki statik uygulama, mimari açıdan kulelerin hassas bölgeleri olarak bilinen duvar köşelerinin güçlendirilmesi amacıyla yapılmış bir ustalık tekniğidir. Aynı işçilik, doğu cephe de yer alan surların dirsek yaptığı duvarda da karşımıza çıkar.

¹⁹ K1'in hemen güneydoğusunda, ana kayaya oluşturulmuş khamasorion bir mezar yer alır. Pisidia'da oldukça yaygın bir şekilde kullanılmış mezar tipidir; Kremna, Sia, Millias, Panemoteikhos.

²⁰ Duvar genişliği, 1,50 m'dir.

²¹ Duvar genişliği, 1,20 m'dir.

²² K1'in blokları 0,40 x 0,70, 0,50 x 0,80, 0,50 x 1, 0,50 x 1,10, 0,50 x 1,20, 0,50 x 1,30, 0,50 x 1,40, 0,50 x 1,50, 0,60 x 0,85 m'dir.

Kapı

Antik Çağ'da kentlerin savunma sistemleriyle iç içe olan kapılar, kent odaklı müdahalelerde sur ve kule yapıları kadar savunulması önemli alanlar olduğundan askeri mühendisler ve mimarlar tarafından ayrı bir çalışma grubu olarak görülmüştür (Winter, 1971, s. 206; Lawrance, 1979, s. 302-304; Keeley ve ark., 2007, s. 62-67). Konumlarına, işlevlerine ve boyutlarına bakılarak ana kapı ve yan kapılar şeklinde sınıflandırılan bu kapıların (Büyükozer, 2020, s. 176), surların en zayıf yerleri oldukları belirtilmiştir (Müth, 2016, s. 164-168). Ancak kapılar, her ne kadar kuşatıcılar tarafından savunma sistemlerinin en zayıf yerleri olarak görülseler de bir kule veya sur bedeninde oluşturulan bir dirsek duvarı ile korunduklarında savunmayı düşürdükleri zafiyeti veya tehlikeyi nispeten ortadan kaldırmaları mümkündür (Jansen, 2016, s. 118-122; Büyükozer, 2020, s. 176).

Keraitai de mevcut durumda üç kapının yeri belirlenmiştir. Konumu belirlenen kapılardan ilki kentin kuzeydeki ana giriş kapısıdır. Bu kapı, 'Kuzey Kapı' olarak adlandırılmıştır (Fig. 19). Kapı genişliği, 2,60 m'dir.²³ Kapıyı surun bir parçası haline getiren duvarların ön cephelerinin, hacimli bloklar ile yapılmasıyla kapının mukavemetinin arttırıldığı tespit edilmiştir.²⁴ Kapının, kuzeyden kente ulaşımı sağlayabilecek önü açık düzlük bir alandan başlayarak surların olduğu yerlerde son bulan yamaç bir alana konumlandırılması, yani kapıya rampa şeklinde bir alan geçildikten sonra ulaşılması, güvenlik açısından önemli ve stratejik bir durumdur. Kapı, sur duvarlarının birbirlerine eğimli gelerek dik açıyla kesiştikleri alana yerleştirilmiştir. Duvarların bu alanda eğimli bir açıda kesişmesiyle avluyu andıran bir ön açıklık oluşmuştur. Buradaki açıklık, ilk bakışta avlu şeklinde algılsa da kentin ana giriş kapısını 'avlulu kapı' olarak tanımlamak için yeterli bir plana sahip değildir. Çünkü avlulu plana sahip kapılar, kent kapısına saldıran kuşatıcıların savunmacılar tarafından büyük kayıplar verdikleri, stratejik amaçlı planlanarak savunma ve taarruz yerleri şeklinde tasarlanmış birimlerdir. O sebeple 'Kuzey Kapı' da yer alan ön açıklığın, bir avlu olmasından ziyade kentin surları inşa edilirken güvenlik gerekçesiyle surların topografyanın dik açılı ve yüksek yerlerinden geçirilmesinden kaynaklı olarak oluşturulduğu, küçük ölçekli ve dar açılı olduğu ve bu sebeple avlulu bir kapı planına sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Bu yönüyle kapı, Akarca'nın (1998, s. 149, 173-174, Tab. 94) Antik Çağ'da kentlerin ana kapılarını sınıflandırdığı 'Bindirmeli kulesiz kapı' şeklindeki kapı planıyla ilişkilendirilmiştir.

²³ Kapının sağ duvar kanadını oluşturan surun genişliği, 1,70 m'dir ve sol duvar kanadını oluşturan surun genişliği de 1,50 m'dir.

²⁴ Kapı girişindeki sövelerin monolit bloklar ile değil, kaba yonulu işlenmiş hacimli bloklar ile yapıldığı belirlenmiştir. Kapı girişinde yer alan dolgu toprak ve mimari kalıntıların yoğunluğundan dolayı eşik kısmını görebilmek mümkün olmamıştır.

Basit planlı bir kapı planına sahiptir. Kapının güvenliği, kule veya avlulu bir plan ile değil, topografyanın gerektirdiği şekilde oluşturulan sur duvarları üzerinden sağlanmış olmalıdır. Farklı olarak antikçağdaki kentlerin ana kapılarının daha çok kuleli, kule ile gizlenmiş, avlulu ve dirsekli sur duvarıyla birlikte tasarlanmış bir planda olduğu görülmektedir. Bu konuda Neandria, Assos, Pedasa, Myndos, Miletos, Perge, Side, Sillyon, Kremna, Pednelissos, Pergamon, Peium ve Isauria'daki kent kapıları, incelediğimiz kapı ve planına göre farklılık oluşturur.

K2'nin blokları hacimlidir. K1'de yükseklikleri aynı ve uzunlukları farklı blokların aynı sırada kullanıldıkları, kulenin doğu cephe duvarında iyi bir şekilde görülür. Ancak kulenin ön cephesinde hem rektogonal hem de dizimi bozmamak için farklı boyutlardaki blokların kullanılması, düzensiz *isodomik* duvar örgü tekniğini ortaya çıkarır.

İkinci kapı ise batı surlarına yapılmış bir yan kapıdır. Bu kapı, 'Batı Kapı' olarak isimlendirilmiştir. Kapı genişliği, 2 m'dir.²⁵ Kapının sağdaki duvar kanadında yer alan blokta kapıyı arkadan kapatmak amacıyla oluşturulmuş bir sürgü yuvası yer alır.²⁶ Bir çıkış kapısı olarak kullanılmıştır. Kapının yer aldığı yamaçlardan bakıldığında, aşağıda farklı lokasyonlarda oldukları görülen çok sayıda küçük ölçekli tarım arazisi bulunur. Bu yönüyle Antik Çağ'da kent halkının barış zamanlarında bu kapıyı kullanarak tarım arazilerine ulaştıkları ve hayvanlarını otlak arazilere götördükleri söylenebilir. Savaş zamanında ise bu tipteki çıkış veya baskın kapısı şeklinde yapılan yerlerin kent savunmasına yönelik saldırılarda bulunan kuşatıcılar için kabus yaşatabilecek yerler olarak kullanıldığı belirtilmiştir (Lawrance, 1979, s. 184). Bu bakımdan kapı, Akarca'nın (1998, s. 174) antikçağdaki kapıları sınıflandırdığı 'A. Sur duvarlarında açılan kapılar, 1. Duvarı düz kesen kapılar' adlı plana sahip çıkış kapısıyla ilişkilendirilmiştir. Bu şekildeki kapıların antik kentlerin surlarında yaygın olarak inşa edildikleri bilinmektedir. Assos, Oinoanda, Perge, Kremna, Iassos, Knidos, Kaunos, Alinda, Ephesos kentlerindeki çıkış kapıları örnek gösterilebilir. Kentin doğu cephesini çevreleyen surda, batı cephede yer alan kapı gibi bir yan kapı bulunmaktadır. Bu kapı üçüncü kapıdır ve 'Doğu Kapı' olarak adlandırılmıştır. Surun köşe yaptığı yerde, kuzey uzantılı duvar bedenine yapılmıştır.

²⁵ Kapının sağ duvar kanadını oluşturan surun genişliği, 1,40 m'dir ve sol duvar kanadını oluşturan surun genişliği ise 1,70 m'dir. Ancak genişliği 1,40 m olan surun, yer aldığı araziden dolayı hafif bir eğim oluşturduktan sonraki duvar genişliği 1,70 m'dir.

²⁶ Sürgü yuvasının ölçüleri, 10 x 10 cm'dir. Kapı açıklığı kapının büyüklüğünü ve buna bağlı olarak tek ya da çift kanatlı olmasını belirler. Kanatlar genelde ahşap olup, kapı arkadan kalaslarla sürgülenir. Kalasın bir başı yandaki kapılardaki duvar içine oluşturulmuş yatağa sürülür, kuleli kapılarda ise kulenin içine yerleştirilir. Winter, 1971, s. 259, fig. 4.

Figür 19. Keraitai, kuzey kapı / *Ceraitai, north gate.*

Buradaki tahribattan ötürü kapının ölçülerini ve aksamını belirlemek oldukça güç olmuştur. Ancak kapının yalnızca sağdaki kapı lentosu sağlamdır. Muhtevası açısından kapının buradaki konumu önemlidir. Çünkü aşağıdaki tarım arazileri kentin kırsal alanı içinde yer alıyordu. Bununla birlikte güney cephede de teraslar halinde oluşturulmuş çiftlik alanları ve küçük ölçekli tarım arazileri bulunmaktaydı.²⁷ Bu sebeple kapı, doğu cepheden kente giriş-çıkış sağlamak ve kırsaldaki üretimi ve faaliyetleri sürdürmek için fayda sağlar bir konumdadır.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Kentin savunma mimarisi incelenirken, Akropolis planlı kent planı, *In antis* planlı tapınak, black-on-red grubu seramik örnekleri ve Herme amuletinden de bahsedilmiştir. Bu bağlamda söz konusu arkeolojik verilerin kullanılmasının nedeni kent savunmasının tarihsel durumunun belirlenmesine katkı sağlamalarıdır. Pisidia, coğrafyası itibariyle dağlık bir bölgedir. Siyasi ve askeri olaylara ve artan haydutluk faaliyetlerine rağmen bölge halkı sosyo-ekonomik hayatın gereklerini yerine getirmek amacıyla kentlerini ve yerleşim yerlerini sarp

ve dağlık yerlere, dar geçitlere ve derin vadilere bakan stratejik açıdan savunulabilir alanlara kurmuşlardır. Bu olay, yaşam alanı olarak korunaklı ve hakim yerleri seçen Pisidialıların bölgedeki yerleşim tipolojisinin önemli bir göstergesidir. Kurdukları kentlerin yaklaşık 1000 m yükseklikte olması da bu durumun bir tezahürüdür. Keraitai de konumu itibariyle bölgenin yerleşim tipolojisini en iyi şekilde yansıtmaktadır. Kentin Akropolis planlı bir kent olarak tasarlandığı ve buna göre kentteki mimari yapıların kent planı dikkate alınarak yerleştirildiği görülmektedir. Kent merkezinin kurulduğu doğu kesimde, özellikle coğrafyanın kentsel yerleşime izin verdiği bölgelerde kamu, sivil ve dini yapılar bulunurken, Akropolis'te kuleler, sarnıç ve tapınak ile Akropolis'in merkezine doğru dik yamaçlarda kümelenmiş konut yapıları bulunmaktadır. Burada iki ayrı yerleşim alanı vardır. Bu yerleşim tipolojisi Arkaik kentlerde sıklıkla karşılaştığımız 'aşağı kent' ve 'yukarı kent' modeliyle aynı özelliği taşımaktadır. Dolayısıyla kentin Akropolisli bir kent planına sahip olması, Arkaik kent planının takipçisi veya bu tip kent planının gelenekçisi olduğunu kanıtlamaktadır. Bir önceki açıklamamızda da belirttiğimiz gibi Pisidia kentleri kuruldukları yer gereği jeostratejik bölgelere yerleşmişler, yüksek rakımlı ve çevrelerine hakim olan yerleri tercih etmişlerdir. Ancak bölgedeki kentsel arkeolojik kayıtlara göre özellikle Arkaik Dönem'e ait bir kent planı ve modeliyle kurulan Keraitai gibi kentlerin sayısı azdır.

²⁷ Güneyde bulunan çiftlik alanları ve tarım arazileri için yine aynı yönde bir kapının olması gerektiği düşünülse de bu cepheyi kaplayan yaklaşık 700'lik açıdaki yamaçlar ve kayalık alanlar, kente giriş-çıkış yapılmasını sağlayabilecek bir yan kapı için pek de uygun görünmemektedir. Bu sebeple doğu cephedeki kırsaldan kente ulaşılması daha uygun olabileceğinden kapının da bu yönde olması beklenmektedir.

Figür 20. Keraitai, In antis tapınak / *Ceraitai, In antis temple.*

Kentin Akropolü'nde Pisidia'daki tapınakların planlarına²⁸ çok benzeyen *In antis* planlı bir tapınak kalıntısı yer almaktadır (Res. 20). Ana kaya üzerine inşa edilmiştir. Dikdörtgen planlı olup 9,65 x 6,50 m ölçülerindedir. Yüzeydeki kalıntılardan *pronaos* ve *naos* bölümleri görülebilmektedir. Kuru duvar tekniğiyle inşa edilmiştir. Kabaca şekillendirilmiş düzensiz şekilli bloklar ve çokgen taşlar kullanılmıştır. Taş işçiliği ve tipi bakımından farklılık gösteren az sayıda kesme blok taşların da kullanıldığı belirlenmiştir. Buradaki farklılık tapınağın ikinci bir kullanım evresi geçirmiş olmasıyla ilgili olmalıdır. Bu alanda bulunan Roma İmparatorluk Dönemi seramikleri bu durumun göstergesidir. Tapınağın M. Waelkens tarafından Helenistik Dönem'e tarihlendiği, S. Mitchell tarafından ise Helenistik Dönem'den çok daha öncesine tarihlenmesi gerektiği belirtilmiştir.

Bölgede plan tipi ve mimari özellikler bakımından tapınağa benzeyen başka tapınaklar da bulunmaktadır. Kentin güneyindeki sarp dağların üzerinde yükselen Panemoteikhos I'in yamaçlarında konumlandırılmış *In antis* planlı bir tapınak dikkat çekicidir. Tapınağın *pronaos* ve *naos* bölümleri görülmektedir. Mimari unsurlarından biri olan *anta* başlığı korunmuştur (Aydal ve ark., 1997, s. 155-157, Fig. 6). Bu tapınak Arkaik Dönem'e tarihlenmektedir (Mitchell, 1996, s. 50, Res. 4, Çiz. 1). Benzeri bir diğer tapınak ise bölgenin kale yerleşimlerinden Sağır Kalesi'nin Akropolü'ndeki *In antis* planlı tapınaktır. Aynı şekilde tapınak *pronaos* ve *naos* bölümlerinden oluşmaktadır. Kaba yonulu düzensiz bloklar ve çokgen taşlar kullanılarak kuru duvar tekniğiyle inşa edilmiştir. Tapınak Arkaik Dönem'e tarihlenmektedir (Ağgöl, 2018, s. 16-17, Res. 26-27). Buna göre Keraitai'deki tapınağın plan tipi ve mimari özelliklerinin Panemoteikhos I ve Sağır Kalesi'ndeki tapınaklarla yakın benzerliği nedeniyle tapınağın aynı mimari geleneğin temsilcisi olabileceği akla gelmektedir.

Düver yerleşimindeki boyalı mimari *terrakottalar* (kaplama levhaları), *Dorik* tapınak ve Arkaik Dönem mimari yapılarının gelişimi (Kahya, 2012, s. 175-194; 2017, s. 81-118; 2018, s. 14-25; Akkurnaz, 2019, s. 139-160) bir bütün olarak değerlendirildiğinde bu dönemde bölgede küçük planlı tapınaklar ve benzer özelliklere sahip mimari yapılar inşa etme geleneğinin olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bölgedeki mezar yapılarının ve seramiklerin de Arkaik Dönem'e ait önemli veriler sunduğu bilinmektedir (Poblome ve ark., 2013, s. 528-540; Kaşka, 2013, s. 285-293; Becks ve ark., 2015, s. 192; Dökü, 2015, s. 69-100; Hürmüzlü, 2007a, s. 1-22; 2007b, s. 97-144; Hürmüzlü ve ark., 2016, s. 27-49).

Figür 21. Seydiköy ve Keraitai çevresinde ele geçen black-on-red grubu seramikler / *Black-on-red ceramics found around Seydiköy and Ceraitai* (Poblome ve ark., 2013, s. 538, fig. 2).

Sagalassos araştırma ekibinin kent territoryumundan itibaren Seydiköy ve Keraitai'yi de kapsayarak yürüttükleri yüzey araştırmalarda, Keraitai'nin tarihsel sürecine katkı sağlayacak bazı seramik parçaları ele geçmiştir (Fig. 21). Bunlar MÖ 6.-4. yy'lara ait black-on-red grubu seramiklerdir. Bu seramik grubunun formları ve üzerindeki geometrik süslemeleri seramiğin en belirgin karakteristik özelliklerindedir. Bezemesi siyah ince yatay çizgili bantlar ve iç içe geçmiş konsantrik dairelerden oluşmaktadır. Astarları parlak kırmızı veya turuncu renktedir ve iyi perdahlanmıştır.

²⁸ Bölgedeki tapınakların büyük bir çoğunluğu *pronaos* ve *naos* bölümlerinden oluşmaktadır. Bilinen en yaygın tapınak planları ise *In antis*, *Prostylos* ve *Peripteros*'tur. Büyükkolancı, 1996, s. 153.

Grubun en popüler seramikleri testicikler, dışa çekik ağızlı düz dipli kaseler, geniş ve sığ derin çanaklar ve kraterlerdir. Sagalassos, Panemoteikhos, Pogla, Seydiköy ve Keraitai de bu gruba ait seramik parçaları tespit edilmiştir (Poblome ve ark., 2013, s. 529-530, fig. 2). Bu seramiklerin Geç Arkaik ve özellikle Klasik dönemlere ait yerleşimlerin olabileceğini göstermesi konumuz açısından önemli bir gelişme olmuştur (Aydal ve ark., 1997, s. 141-182; Vanhaverbeke ve ark., 2010, s. 105-128; Daems ve ark., 2016, s. 91-107; Daems ve ark., 2017, s. 11-47).

Keraitai'den ele geçen fayans Herme amuleti buluntusu oldukça dikkat çekici bir eserdir.²⁹ Bu eser 1973 yılında Burdur Müzesi'ne satın alma yoluyla kazandırılmıştır. Tanrı Hermes'e ait *ithifallik* bir objedir. Bu tür nesnelere kişiyi kötü ruhlardan ve nazardan korumak için tasarlanmıştır. Eser stilistik özellikleri bakımından Helenistik Dönem'e tarihlenmektedir.³⁰

Belirtildiği gibi kentin batı, kuzey ve doğu cepheleri yekpare bir sur duvarı ile çevrilidir. Güneyi ise Surun devamı olan ve doğudan aralıklı olarak birbirini takip eden koruma duvarları ve aynı cephede inşa edilen yamaçlar ve ana kayaların oluşturduğu savunma alanı ile kontrol altında tutulmuştur (Fig. 22). Araziye uyum sağlanarak inşa edilen savunma planı, kentsel yapıların sınırlarını belirlediği gibi uçurum, kayalık, yamaç ve dik alanları da plana dâhil ederek doğal bir savunma alanına sahiptir. Bu bakımdan kentin savunmasının herhangi bir güvenlik açığı yaratmayacak şekilde düzenlendiği görülmektedir. Dolayısıyla bir kentin imar faaliyetleri projesinde oluşturulacak ilk birim savunma planı olmalıdır. Planlanan kentin güvenlik sorunu çözüldükten veya güvenlik ağı oluşturulduktan sonra imar faaliyetlerine geçilmelidir. Çünkü kentin sınırları aynı zamanda yerleşim planının da sınırlarını oluşturmaktadır; Aksi halde savunma planı oluşturulmadan güvenliğin sağlanması ve kentsel yapıların yapımına başlanması mümkün görünmemektedir.³¹ Bu, Pisidia kentlerinin ve korunaklı alanlarda kurulan yerleşimlerin plan veya yerleşim modelinin tipik bir özelliğidir.

Arkaik, Klasik ve Helenistik dönemlerde bölgede kurulan kent ve yerleşimler bu konuya örnek olarak gösterilebilir; Prostanna, Konane (Gönen), Kapıkaya, Sandalion, Kremna, Hyia, Millias, Panemoteikhos I-II, Düzenstepe, Sağır Kalesi, Kodrula (Kaynar Kale), Termessos ve Pednelissos.

Figür 22. Keraitai, güneydoğudan görünüm / *Ceraitai, view from the southeast.*

Kentin savunma mimarisi (sur ve kule) polygonal ve isodomik örgü tekniğiyle inşa edilmiştir. Ancak tekniği bozmayacak şekilde farklı taş işçiliği sonucu oluşturulan taş örgü çeşitleri de mevcuttur (Fig. 23-24, 29): a) Kaba yonulu işlenmiş kiklopik taş örgü; b) Kaba yonulu işlenmiş çokgen taşların kullanımından kaynaklanan aşırı derz açıklığı olan örgü; c) Kaba yonulu işlenmiş ve derz açıklığı olan çokgen taşların arasına küçük taşların yerleştirildiği örgü; d) Derz açıklığı sıkı olan ince yonulu işlenmiş beşgen taşların kullanıldığı örgü; e) Derz açıklığı olan kaba yonulu işlenmiş düzensiz beşgen taşlarla oluşturulan örgü; f) Kaba yonulu işlenmiş ve yatak yuvaları ile birbirine bağlanan düzensiz bloklardan (bosajlı ve düz / traşlanmış) oluşan derz açıklığı az olan örgü; g) Kaba yonulu işlenmiş ve derz açıklığı olan düzensiz çokgen taşların ve blokların yatay dizi oluşturduğu örgü; h) Kaba yonulu işlenmiş blokların oluşturduğu örgüden oluşur (kule yapıları için Fig. 17-18).

Buna göre (d) ve (e) gruplarındaki örgü sistemi Klasik Dönem özelliklerini gösterirken, (a), (b), (c) ve (g) gruplarındaki örgü sistemi Erken Helenistik Dönem özelliklerini taşımakta olup (f) grubundaki örgü sistemi de onarım izleri ile açıklanabilir. Kabaca işlenmiş, derz açıklıkları bulunan kiklopik, çokgen ve düzensiz çokgen taşların arasına küçük taşların yerleştirildiği kuru duvar örgü tipi, Arkaistik duvar özelliği göstermektedir. Bu teknikle çokgen ve kiklopik taş kullanımı nedeniyle taşların kenarlarının tam olarak oturmadığı ve birbirleriyle bütünleşmediği yerlerde oluşan boşlukların / araların doldurulması ve bu sayede hizalamadaki statik problemin en aza indirilmesi amaçlanmaktadır.

²⁹ Burdur Müzesi'ndeki Bes, Priapus ve Harpokrates figürleri de fayans üretimidir ve Herme amuletiyle benzer amaç ve özelliklere sahiptir. Bes amuleti için bkz. Soslu ve ark., 2023, s. 71-94.

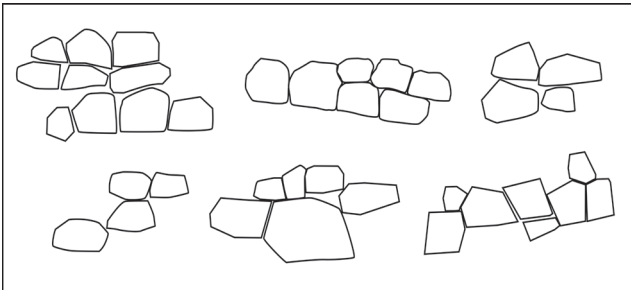
³⁰ Bu eser, 'The Herme amulet from Ceraitai in Pisidia' adlı çalışmada incelenmiş olup yayın aşamasındadır (TÜBA-KED).

³¹ Kent planlayıcıları ve mimarlar, bir kentte imar faaliyetlerinden önce en önemli inşaat sürecinin kentin savunma planının oluşturulması olduğunu bildiklerinden, ilk işleri bir güvenlik sorunu olan kentin savunma planını çözmek olmuştur. Antik yazarların bu konudaki aktarımları şöyledir; Diodoros (XII.10.6-7) Güney İtalya'da yer alan Thourioi kentiyile ilişkili olarak "kentin inşasından önce surların geçeceği hat belirlendi ve surlar inşa edildi. Daha sonra kentin içi planlandı", der. Vitruvius'da (*de Arch.* I.6.1) "Şehirler surlarla çevrilip tahkim edildikten sonra sıra surların içindeki arsaların taksimine, ana caddeler ile ara yolların yönlerini iklime uygun şekilde düzenlemeye gelir", der.

Figür 23. Keraitai, Duvar örgü tipleri (üst sol (a, b, c, g), üst sağ (f, h), alt sol (c-e), alt sağ (d)) / *Ceraitai, Masonry types (top left (a, b, c, g), top right (f), bottom left (c-e), bottom right (d)).*

Figür 24. Keraitai, duvar örgü tipleri / *Ceraitai, masonry types.*

Orta ve Geç Arkaik Dönem ile Klasik Dönem'de lesbos, beşgen, düzenli çokgen ve trapez kesimli taşlarla (Scranton, 1941, s. 25-70), Hellenistik Dönem'de rektogonal ve trapezoidal bloklarla (Scranton, 1941, s. 70-136), Roma İmparatorluk Dönemi'nde ise her iki taş tipi harç kullanılarak bu teknik sorun azaltılmaya çalışılmıştır. Keraitai'deki bu taş işçiliğinin benzer kullanımı Karia'daki Harpasa ve Kaunos kentlerinin savunma mimarisinde karşımıza çıkmaktadır (Fig. 25). Ancak taşların büyüklüğü açısından Harpasa'da Keraitai'ye göre daha fazla kiklopik taş kullanıldığı görülürken (Debord ve ark., 2010, s. 29-39), taşların büyüklüğü ve küçük taşların kullanımı açısından Kaunos'a çok daha fazla benzediği belirlenmiştir (Özen, 2017, s. 72, Res. 4). Kuşkusuz, Keraitai'deki bu Arkaistik özelliklerin analogik örneklerin dışında farklı arkeolojik verilerle doğrulanması gerekmektedir.

Görüldüğü kadarıyla örgü tekniği ve taş işçiliği, Pisidia'da Hellen kentleşme programıyla kurulan kentlerin savunma mimarisinde yaygın olarak kullanılan ve uygulanan bir mimari model veya teknik ile çok yakın ilişkili değildir. Çünkü bu süreçte inşa edilen kentlerin savunması, rektogonal bloklar kullanılarak oluşturulan *isodomik* ve *pseudo-isodomik* örgü tekniklerinden oluşmaktadır. Ancak kırsal kesimde savunma mimarisi çokgen taşlarla örülmüş yerleşimler de bulunmaktadır. Bunlardan en iyi bilinenleri Panemoteikhos II'nin batısında yüksekçe bir tepe üzerinde kurulmuş olan Ören Tepe (Aydal ve ark., 1997, s. 163-165, Pl. 26a), Kolbasa'nın yakınında yer alan Gavurini mevkiindeki Kocatepe'nin batısında yer alan kale (Becks ve ark., 2015, s. 188-189, fig. 4) ve Prostanna Akropolisi'nde kurulmuş kaledir (Özcan, 2015, s. 194-195, fig. 2).

Buradaki örnek yerleşimlerin savunma mimarisi teknik bir çalışmayla ilişkilendirilemeyecek kadar yüzeysel ve basit bir işçilikle yapılmıştır. Duvar örgü tekniği açısından ilk bakışta Keraitai'nin savunma mimarisiyle benzerlik oluştursalar da Keraitai'de taş işçiliği ve örgü tekniği çok daha farklı, kaliteli ve profesyonel bir şekilde uygulanmıştır: Kaba yonulu işlenmiş ve derz açıklığı olan çokgen taşların arasına küçük taşların yerleştirildiği örgü ve kaba yonulu

Figür 25. Harpasa, Kaunos ve Keraitai duvar tipleri / *Harpasa, Kaunos and Ceraitai masonry types.*

işlenmiş kiklopiik Arkaistik taş örgü³², Klasik Dönem taş işçiliğinin karakteristik bir özelliği olan beş kenarlı veya beşgen (pentagonal) köşe taşlarının kullanılmasıyla oluşturulan örgü³³ ve Erken Hellenistik Dönem’de kaba yonulu işlenmiş düzensiz çokgen taşların oluşturduğu derz açıklığı olan örgü ile kaba yonulu işlenmiş ve derz açıklığı olan düzensiz taşların yatay dizi oluşturduğu örgü³⁴ dikkat çekicidir. Aynı şekilde Keraitai’nin güçlü orduların sistematik kuşatmalarına karşı inşa ettiği güçlü savunma mimarisi, küçük çaplı saldırılara dayanacak şekilde yapılmış kırsal yerleşimlerin savunma mimarisinden ayrı olarak incelenmesi gerektiğini göstermektedir. Bu nedenle kentin savunma mimarisini, analojik örneklerin savunma mimarisinden daha erken bir evreye ait olmalıdır. Daha önceki açıklamalarımızda da belirttiğimiz gibi bölgedeki kentleşme süreci tarihsel olarak Helenistik Dönem’de yaklaşık MÖ 3.-1. yüzyıllarda gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde sosyo-kültürel ve ekonomik hayatın sınırları genişlemiş, yerleşmelerin sayısı ve çeşitliliği artmış, müstahkem bölgelerde korunaklı kentlerin kurulmasında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Buna göre birinci gruptaki yerleşimler nüfus / demografik artış veya sosyo-ekonomik kalkınma amacıyla kurulurken, ikinci gruptaki yerleşimler sorunlu siyasi ve askeri ilişkilerin başlatılabileceği olaylara karşı önlem olarak tasarlanmıştır (Poblome ve ark., 2013, s. 533). Ne yazık ki bu konu kapsamında Keraitai’nin siyasi, askeri ve sosyo-ekonomik alanlardaki durumu hakkında yeterli bilgi verebilecek tarihi ve arkeolojik kayıtlar elimizde mevcut değildir. Ancak kentin savunma mimarisinin, kentleşme süreciyle oluşan kentlerle karşılaştırıldığında daha erken bir savunma yapısına sahip olduğu ve erken bir dönemde kurulduğu açıkça görülmektedir. Bölgedeki kentlerin (Konane, Adada, Kremna, Pednelissos, Termessos, Selge, Sia ve Ariassos) konu itibarıyla ilgili savunma yapıları *isodomik* ve *pseudo-isodomik* örgü teknikleriyle oluşturulmuştur.

Bu bakımdan Keraitai ile aynı lokasyonda yer alan Kremna’nın savunma mimarisinin farklı bir örgü tekniği ile yapılmış olması konumuz açısından önemli bir olaya işaret etmektedir. Kent, Keraitai’nin güneydoğusundadır ve yaklaşık 9 km uzaklıkta bir sınır kentidir. Her iki kentin Helenistik-Roma İmparatorluk Dönemi’nde güçlü ilişkileri vardır. Ancak Helenistik Dönem’deki kentleşme süreciyle kurulduğu belirlenen Kremna’nın savunma yapıları *isodomik* duvar örgü tekniğiyle yapılırken (Sosl, 2021, s. 123-396), Keraitai’nin savunması farklı olarak *polygonal* duvar örgü tekniğiyle inşa edilmiştir. Kentin doğusunda ve Kremna’nın kuzeyinde yer alan Çakalasartepe mevkindeki askeri yapı, *isodomik* ve *pseudo-isodomik* duvar örgüsüyle inşa edilmesiyle Keraitai’den ayrılmaktadır (Sosl, 2021, s. 401-407). Benzer şekilde kentin kuzeydoğusunda yer alan ve Çeltikçi Ovası’na bakan Kartalpınarı’ndaki savunma mimarisi de *isodomik* ve *pseudo-isodomik* duvar örgüsüyle tasarlandığı için Keraitai’den farklıdır³⁵ (Poblome ve ark., 2013, s. 533). Bu durum Keraitai savunma yapılarının teknik işçilik ve duvar örgü tekniği açısından Kremna, Çakalasartepe ve Kartalpınarı’ndaki yapılardan farklı olarak daha erken bir dönemde yapılmış olabileceği ile açıklanabilir (Fig. 26). Kentlerin savunma mimarisinde uygulanan *isodomik* duvar işçiliğinin, bir dönemde ya da en azından dönemin tarihsel bir evresinde kullanılan bir mimari model olarak yorumlanabilmesi, kentlerin tarihsel süreçlerinin mimari özelliklere dayalı olarak belirlenmesi ya da açıklanması yaklaşımını daha da işlevsel kılmaktadır. Çünkü mimari özellikler dönemin mimarlık anlayışının bir standardıdır ve bu standardın değiştirilmesi ya da başka bir model yerine kullanılması, siyasi, askeri ve sosyo-ekonomik alanlardaki politikalarla ve mimarlık alanındaki teknik işçilikle yakından ilgilidir. Ayrıca bölgedeki araştırmalarıyla tanınan S. Mitchell, Keraitai savunmasının Helenistik Dönem’den daha eski bir döneme dayandığını belirterek, kentin Pisidia’nın erken dönem kentleri arasında sayılması gerektiğine değinmiştir (Mitchell, 1994, s. 136).

³² Özen-Kleine ve ark., 2015, s. 80, Res. 6-7; Özen, 2017, s. 72, Res. 4.

³³ Klasik Dönem taş işçiliğinin karakteristik özelliği olan beşgen veya beş kenarlı taş tipleri için bkz. Erdoğan, 2022, s. 2517-2536.

³⁴ Konane Kale Tepe’de kaba yonulu işlenmiş çokgen taşların oluşturduğu derz açıklığı olan örgü tipi için bkz. Hecebil, 2016, s. 141-150.

³⁵ Buradaki kalenin savunma mimarisine ilişkin ilk gözlemlerimiz 19.04.2019 tarihinde Çeltikçi İlçesi yakınlarındaki Kartalpınarı Köyü’ne yaptığımız araştırma gezisinde not edilmiştir.

Figür 26. Kremna ve Çakalasar, duvar örneği / *Cremna and Çakalasar, masonry sample.*

Cremna, west wall

Çakalasar, east wall

Kuzey Pisidia kırsalında yürütülen araştırmalar (Özcan, 2022, s. 139-177), Keraitai'nin savunma mimarisi özellikleriyle benzerlik oluşturabilecek önemli sonuçlar vermiştir. Bu bağlamda Konane Kale Tepe yerleşimi farklı örgü tipleriyle tasarlanan savunma yapılarıyla dikkat çekmektedir. Kentte yapılan ilk çalışmalarda Helenistik Dönem'e tarihlenen ana giriş kapısı ve *isodomik* örgülü duvarlar tespit edilmiştir (Hecebil, 2016, s. 143, fig. 2). Ancak daha sonra yapılan araştırmalar sonucunda başka bir duvar kalıntısına daha rastlanılmıştır. Bu, ilk yerleşimin sınırlarını oluşturan, düzensiz çokgen taşlardan inşa edilmiş kent surunun kalıntısıdır; *isodomik* duvar örgüsüyle yapılan ikinci duvar planının ardından birinci duvar planı ön savunma alanı yani *proteikhisma* olarak kullanılmıştır³⁶(Hecebil, 2016, s. 147, fig. 9, 12a). Aynı araştırmalarda Güneykent Kale Tepe'nin kuzeyinde, çokgen taşların kullanılarak düzensiz duvar örgüsüyle inşa edildiği belirlenen bir sur yapısıyla karşılaşılmıştır (Hecebil, 2016, s. 147, 12b). Surların inşasında katkı maddesi veya bağlayıcı malzeme kullanılmamıştır. Seramikler yardımıyla Erken Hellenistik Dönem'e ait olduğu kanıtlanan Konane Kale Tepe ve Güneykent Kale Tepe surlarının, Keraitai surlarıyla benzerlik oluşturduğu görülür. Bölgenin kuzeyinde Klasik ve Erken Hellenistik Dönem yerleşimlerinden biri olan At Alanı Kalesi'nin savunma mimarisi, kaba işçilikle oluşturulan polygonal duvar örgüsünde inşa edilmiş olması nedeniyle Keraitai ile yakın benzerlik göstermektedir (Özsait, 2012, s. 317-332; Ağgöl, 2018, s. 14, Res. 4). Pisidia Antiokheia³⁷ sınırında Klasik Dönem'e ait olduğu belirtilen ve kuru duvar tekniği

kullanılarak polygonal duvar örgü tekniğiyle inşa edilen Sağır Kalesi'nin savunma mimarisi teknik ve işçilik açısından Keraitai'ye benzemektedir (Ağgöl, 2018, s. 11-34). Keraitai'nin kuzeyinde yer alan Sagalassos'un erken yerleşimlerinden biri olan Düztepe'nin polygonal duvar işçiliği de önemli bir örnektir (Vanhaberke ve ark., 2010, s. 105-128; Daems ve ark., 2016, s. 91-107; Daems, 2017, s. 11-47; Ağgöl, 2018, s. 14, Res. 5). Bu yerleşimlerin konumuz açısından en önemli mimari özelliği, savunma yapılarını kuru duvar tekniğini kullanarak polygonal örgü tekniğiyle inşa etmeleridir. Bilindiği kadarıyla bu yerleşimler, Klasik Dönem'den itibaren buldukları bölgedeki küçük ölçekli kasaba veya köylerin Akropolü şeklinde tasarlanmış; sosyo-ekonomik yaşamın temel kaynağı olan yol, tarım arazileri, su kaynakları ve ulaşım güvenliği sağlanarak inşa edilmeye başlanmıştır (Winter, 1971, s. 43). Bu yerleşimleri Helenistik Dönem'deki kentleşme süreciyle modellenen veya geliştirilen kent ve kırsal yerleşmelerin öncüleri olarak tanımlamak mümkündür. Çünkü yüksek alanların yerleşim amaçlı tahkim edilmesiyle oluşturulan yerleşimler, garnizon-kale veya kale-kent modeliyle, stratejik alanlar dikkate alınarak buldukları bölgeye veya araziye hakim olarak kurulmuştur. Bu bakımdan bu tip yerleşimler özellikle Klasik Dönem'de kurulan yerleşimlere örnek verilebilir.

Geç Klasik-Erken Hellenistik Dönem'de bölgede yaşanan siyasi gelişmeler, kentin tarihsel süreç içindeki konumu hakkında bilgi verebilir (Özsait, 1980, s. 123-128). Büyük İskender'in Phrygia Bölgesi'ne atadığı komutan Antigonos Monophthalmos'un, Pisidia'nın güneyinde hâkimiyetini güçlendirmek için MÖ 333-301 yılları arasında kolonizasyon çalışmalarına başladığı ve Kretopolis'in bu politikalar kapsamında kurulduğu ifade edilmektedir (Kosmetatou, 1997, s. 21). Aynı şekilde mimari özelliklerine bakıldığında Keraitai'nin güneybatısında yer alan Hyia'nın da sözü edilen süreçte yer alması gerekmektedir.

³⁶ Kale Tepe yerleşiminde Makedonların geliştinden önce iskânın olduğunu gösteren seramikler tespit edilmiştir. Yerleşimin erken dönemine işaret eden arkeolojik bulgular için bkz. Hümmüzlü, 2013, s. 146; Hümmüzlü ve ark., 2009, s. 238-239.

³⁷ Kent çevresindeki kale yerleşimleri için bkz. Alpaslan ve ark., 2018, s. 195-209.

Çünkü bölgenin sarp ve dağlık coğrafyasının, aynı statü ve amaçta kent ve yerleşimlerin kurulması için uygun koşulları sunduğu açıktır. Bu bağlamda İskender'in ordusuyla birlikte Termessos'tan ayrılıp Sagalassos'a doğru ilerlerken bölgedeki dağlık yerleşimlerde yaşayan halklar ile savaştığı öğrenilmektedir (Arr. *Anab.* I.29). Bu halkların kim(ler) olduğu şimdilik bilinmese de Sagalassos'un güneyinde Keraitai ve çevresinde korunaklı alanlarda bazı grupların yaşadığı anlaşılmaktadır. Ancak bu halkların ve yaşadıkları kent ve yerleşimlerin varlığına ilişkin arkeolojik çalışmalar ve bulgular henüz yeterlilik oluşturamamaktadır.³⁸ Tarihi olaylara göre MÖ 319 yılında Perdikkas'ın kardeşi Alketas Kretopolis yakınlarında Antigonos'a yenildiğinde Termessos'a sığınmıştır. Alketas'ın Pisidialı topluluklardan ücretli bir ordu kurması ve bölgedeki siyasi çalkantılar, Antigonos'un Kretopolis ve Keraitai'de bir karargâh kurmasını (Hall, 1986, s. 137-157), ordusunun bir kısmının korunaklı yerlerde olmasını gerektirse de Keraitai'nin bu konudaki varlığı şimdilik tartışmalıdır.³⁹ Kentin sur ve kule yapıları arasında, yapım teknikleri açısından bazı farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin çalışan ustaların işçilik bilgisi ve yeterlilikleri, taş kesme teknikleri, duvar örgü tekniği uygulamaları, farklı

işçiliklere sahip ustaların aynı yer ve projede çalışmaları, imar projesinin süresi ve koşulları, kullanılan hammadde kaynaklarının türü⁴⁰ ile yapıların farklı evrelere ait inşa özellikleri, kuşatma olayları ve onarım çalışmaları, bu farklılığın sebeplerinden biri olarak gösterilebilir. Bu konudaki açıklamalarımıza öncelikle surlardan başlamak istiyoruz. Sur duvarının genişliği 1,50 m ile 1,90 m arasında değişmektedir; mühendislerin ve mimarların, surun genişliği için bir standart belirlemedikleri anlaşılmaktadır. Kentin topoğrafyası ve stratejik konumu bu değişimin belirleyici unsurları arasındadır. Duvarların örgüsü polygonal tekniktir. Ancak işçilikten olsa gerek ana örgü tekniğini bozmayacak şekilde oluşturulan farklı taş örgü teknikleri göze çarpmaktadır (Fig. 23-24). Bu bağlamda sur duvarının Arkaistik taş işçiliği, tekniği ve işçiliği dikkat çekici bir özelliktir. Kiklopik taşlardan oluşan örgü, kaba yonulu işlenmiş çokgen taşların kullanımından kaynaklanan derz açıklığı çok olan örgü ve çokgen taşların arasına küçük taşların yerleştirildiği örgü teknikleri, surların muhtelif bölümlerinde karşımıza çıkar (Fig. 9, 23 (üst sol), 24, 27). Kaunos'un kaba yonulu işlenmiş çokgen taşlardan ve düzensiz bloklardan oluşan ve taşların aralarına veya kenarlarına küçük taşların sıkıştırılmasıyla oluşturulan örgü tipi, Keraitai'nin Arkaistik mimari özellikleri için önemli bir örnektir (Özen-Kleine ve ark., 2015, s. 80, Res. 6-7; Özen, 2017, s. 72, Res. 4). Arazinin batı yönündeki dik ve sarp yamaçlarında uzanan duvarlarda, çokgen taşların yoğun olarak kullanıldığı ve bu nedenle derz boşluklarının geniş olduğu görülmektedir. Aynı şekilde kaba yonulu işlenmiş ve derz açıklığı olan düzensiz çokgen taşların ve blokların yatay bir dizi veya sıra oluşturdukları da belirlenmiştir (Fig. 6, 11, 23 (üst sol ve sağ)). Öte yandan aynı doğrultuda eğimi az olan, batı, doğu ve kuzeyde dikdörtgen rektogonal blokların yanı sıra kaba işlenmiş ve kesilmiş bloklar da nispeten daha fazla kullanılmakta ve bu tipteki taş kullanımına bağlı olarak derz aralıkları kısmen azalmaktadır (Fig. 6, 11, 12). Karia'daki Amos surlarında arazinin eğimiyle ilişkili olarak eğimin arttığı yerlerde çokgen taşlar, azaldığı yerlerde ise kaba tasarlanmış bloklar kullanılmıştır (Saneri 1994, s. 282; Gürbüz, 2021, s. 232, fig. 10). Ancak kuzey cepheden farklı olarak batı ve doğu cephelerin bazı kısımlarında taşların yüzey ve kenarlarının ince bir işçilikle işlenerek yerine yerleştirildiği ve bu nedenle taşların arasındaki boşluğun veya açıklığın azalarak derz sırasının izlenebilir bir seviyede olduğu not edilmiştir (Fig. 23 (alt sol ve sağ), 24). Daha çok doğudaki sur duvarlarında uygulanan bu işçilik, Batı Kapısı'nın güneyine doğru ilerleyen surda biraz daha kaba bir işçiliğe sahiptir. Yapısal olarak ta batıdaki işçiliğin daha estetik bir görünüme sahip olduğu anlaşılır. Bu uygulama ile duvarın statik açıdan mukavemeti artırıldığı gibi estetik açıdan da dikkat çekici bir görünüm kazandırılmıştır (Fig. 23 (alt sol), 24).

³⁸ Kentleşme süreci Hellenistik Dönem'de tam anlamıyla Seleukoslar zamanına denk gelir. Hâkimiyetin sağlanması için askeri garnizon ve koloni kentleri kurulmuştur. Rostovtzeff, 1941, s. 477; Cohen, 1978, s. 1-25; Hümmüzlü, 2015, s. 166-185.

³⁹ Antigonos'un ordusunun karargâh olarak kullandığı kentin Kretopolis mi, yoksa Keraitai mi olduğu yanı sıra kent adlarının benzerlik ilişkisi ve lokalizasyonu belirlenemeyen Kretopolis'in Keraitai olması gibi bir takım tartışmalar olmuştur. Imhoof-Blumer (1902, s. 375-376), Kremna'nın erken evresi hakkında veri toplamak için Selçuklu kervansarayı İncirhan'ın doğusundaki veya Keraitai'nin çevresindeki yerleşimlerde araştırmalar yapmayı tavsiye etmiştir. Çünkü Kretopolis 'Κρητων πολις' ile Kremna ya da Keraitai kentleri arasındaki lokalizasyonu durumu, çok tartışılan bir konuydu. Kretopolis'in adını Keraitai 'ΚΕΡΑΙΤΩ' veya Keraitai'nin de Kretopolis olarak kullanıldığı sürekli olarak tartışılıyordu. G. Radet de Kremna 'ΚΡΗΜΝΕΩΝ' ile Kretopolis ilişkisini öne sürmüştür. E. Petersen tarafından bulunmuş bir yazıt ile Ariassos'un Kretopolis olarak lokalizasyonu yapılmıştır. Ancak, H. Kiepert ve G. Radet, kentin biraz daha kuzeyde konumlandığını, Panemoteikhos'un Kretopolis olabileceğini belirtmişlerdir. 1892 yılında V. Berard ve G. Fourgeres, Ariassos'un yerini bir yazıt yardımıyla kesin olarak lokalize ederek tartışmaları azda olsa azaltmışlardır. Böylelikle Ariassos veya Panemoteikhos'u Kretopolis olarak lokalize etme girişimleri ortadan kalkmıştır. Fakat S. G. F. Hill, Kretopolis ile Keraitai arasındaki ilişkiye dikkat çekerek Keraitai'nin bir Girit yerleşimi olduğu bilgisini aktarmıştır. Bu konudaki gerekçesi de sikkeler üzerindeki okların Girit toplumlarına ait semboller olarak kullanılmasıydı. Bu durum Kremna'daki sikkeler üzerindeki ok sembolleri ile Girit bağlantısı kurulması gerektiğini ve Kremna, Keraitai ve Kretopolis kentlerinin aynı lokasyon olacağını ileri süren Radet'i (1893, s. 189-190) akla getirmektedir. Özsait de (1980, s. 115) Kretopolis'in Bucak İlçesi'nin kuzeybatısındaki İncirdere Köyü yakınında yer alan ve 'Sivri Tepe' olarak adlandırılan mevkiye lokalizesinin yapılması gerektiğini öne sürmüştür.

⁴⁰ Bu madde Keraitai için pek olası görünmemektedir. Çünkü kentin de içinde bulunduğu bölgenin kaya yapısı Kuvaterner Dönem'e ait kireçtaşından oluşmaktadır.

Doğu cephesinde köşeli duvarda, derz açıklığı sıkı olan ince yonulu işlenmiş beşgen veya beş köşeli taşların kullanıldığı örgü, mimari açıdan savunma mimarisinin en dikkat çekici özelliklerindedir (Fig. 23 (alt sağ), 24). Benzer olarak aynı cephede, kaba yonulu işlenerek kenarları eğri ve kısmen düz bırakılmaya çalışılmış beşgen taşlarda kullanılmıştır (Fig. 23 (alt sol), 24). Bu türdeki taşlarda birbirine benzeyen, fakat paralel uzunlukta olmayan ortalama beş kenar bulunur ve kenar bölümleri aynı nitelikteki taşlarla birbirlerini dik açıyla keserler (Fırat, 2016, s. 6-7).

Klasik-Erken Hellenistik Dönem’de yaygın olarak uygulanan bu tekniğin bölgedeki en yakın örneği Panemoteikhos II’de görülür. Bölge dışından ise Keramos, Amos, Assos, Larisa, Neandrea, Korykion, Myra, Kaunos ve Menemen (Yanikköy) gibi kentlerin ve yerleşimlerin korunagelmüş duvarlarında karşımıza çıkmaktadır. Lykia Bölgesi’nin mimari yapılarında da benzer işçilik ve teknik ile karşılaşılmıştır (Erdoğan, 2022, s. 2517-2536). Bu tipteki teknik uygulamaların gelişigüzel bir şekilde yapılmadığı, tarihsel bir mimari gelişim özelliği gösterdiği ve bu mimari gelişimin bir ürünü olduğu tespit edilmiştir. Bu yönüyle Keraitai’deki taş işçiliği ve örgü tekniklerine bakıldığında, duvarlarda çalışan ustalardan bazılarının, Erken Dönem’de kurulan kentlerin mimarisinde geleneksel olarak uygulanan Arkaistik özellikleri bildikleri anlaşılmaktadır. Klasik Dönem mimarisinin karakteristik özelliği olan beşgen taş kullanım tekniğini lokal / yerel bir örgü standardında uyguladıkları ve taşları işledikleri görülmektedir. Erken Hellenistik Dönem’de Klasik Dönem’den ayrılışın bir etkisi olsa gerek çokgen taşların ocaktan çıktığı gibi değil, kaba yonulu işlenerek ve kenarları bir ölçüde düzeltilerek kullanılmıştır.

Surda tespit edilen yukarıdaki yapısal özelliklerin genel olarak sur duvarının cephe görünümünü bozmayacak şekilde uygulandığı söylenebilir (Fig. 23-24, 29).

Ancak kaba ve ince işçilikle tasarlanmış ve kesilmiş blokların kullanımı, gözden kaçmamaktadır (Fig. 28). Buradaki bu farklı taş tipi, işçiliği ve kullanımı, sonraki süreçte yapılan onarım çalışmaları ile ilişkili olmalıdır.

Ayrıca bu farklılıklar yerel örgü olarak da değerlendirilebilir. Kentin sur projesine farklı teknik işçilik ve bilgi birikimine sahip birden fazla usta grubunun dahil olması, surların bir an önce tamamlanması, surların farklı zamanlarda inşa edilmesi veya onarılması olası gelişmeler arasında yer almaktadır. Bölgedeki siyasi güçler, politik kriz ve karışıklıklar ile bölge halkının karşılaştığı sosyo-ekonomik geçim sıkıntısı gibi nedenlerden ötürü uzun bir sur inşaatı programı ve buna bağlı olarak harcama maliyetlerini karşılayacak büyük bir finansmanın olması pek mümkün görünmemektedir. Bu bakımdan belirtildiği gibi bölgedeki tarihi olaylar ve ilgili ekonomik gelişmeler dikkate alındığında, surların en uygun zamanda tamamlanması gerekirdi. Bu nedenle surlardaki yapısal farklılık ve değişimleri, dönemsel özellikler kapsamında açıklamak daha doğru olacaktır. Örneğin Halikarnassos surlarında, Karia’daki siyasi gelişmelerin de etkisiyle farklı usta grupları çalıştırılmış ve surların inşa sürecinin bir an önce tamamlanması amaçlanmış, dolayısıyla yapısal olarak bazı değişiklikler meydana gelmiştir (McNicol, 1997, s. 43). Kaunos surlarında *lesbos*, *polygonal* ve *isodomik* gibi farklı tipte duvar örgü teknikleri görülmektedir (Schmaltz, 1994, s. 185-237). Bu durum Halikarnassos’ta olduğu gibi surların yapım programıyla (zaman ilişkisi) ya da farklı tekniğe sahip ustaların aynı anda aynı duvar üzerinde çalışmasıyla değil, surların programın uzunluğuna ve bu programa ayrılan finansmanın bolluğuna bağlı olarak farklı dönemlerde gerçekleştirildiği bilinmektedir (Özen, 2017, s. 78-79). Nitekim Keraitai savunmasındaki farklı mimari özelliklerin dönemsel değişimlere paralel olarak ortaya çıkan teknik gelişmeler olduğu düşünülmektedir.

Figür 27. Keraitai, çokgen ve kıklopik taşların arasına küçük taşların yerleştirildiği duvar tipi / *Ceraitai, type of masonry in which small stones are placed between polygonal and cyclopean stones.*

Figür 28. Keraitai, onarım izleri / *Ceraitai, traces of repair:*

Keraitai surlarında göze çarpan bir diğer farklılık ise surların iç ve dış duvarlarında kullanılan taşların tipi ve boyutsal farklılığıdır. Dış cephe kaba yonulu işlenmiş kiklopik ve çokgen taşlar ile kabaca tasarlanmış bloklardan oluşurken, iç cephe duvarı ise çok daha küçük taşlar kullanılarak yapılmıştır. Ön yüzlerin kaba yonulu işlenerek surun saldırılara karşı dayanıklı hale getirilmesiyle örgü sisteminin kalitesi ve kimliği ortaya koyulmuştur. Bu özelliğiyle kentin surları Philo Byzantius'un kaba yüzlü, dışbükey ve sivri yüzlü olarak gruplandığı sur yapıları arasında değerlendirilebilir (Ph. Byz. *Poliorketika*. I.11, II.29, 66). Kremna, Panemoteikhos II, Pednelissos⁴¹, Aphrodisias, Oinoanda ve Knidos surlarının dış kısmında kaliteli bir işçilik görülürken, iç kısmında dikdörtgen

bloklar ve çokgen taşların kullanıldığı daha düzensiz örgülü duvarlar vardır. Duvarlarda bağlayıcı unsur olarak kullanıldığı belirlenen düzensiz bloklar bulunmaktadır. Bunlar teknik bir kullanıma işaret etmektedir. Atkı bağı ve atkı blokları adı verilen, uzunlukları surların genişliğine eşit veya eşit olmayan bağlayıcı mimari elemanlardır (Vit. *de Arch.* II.8.7; Scranton, 1941, s. 134-135). Duvarları güçlendirmek amacıyla kullanılan bu tipteki bloklar, kent surlarında az sayıda olup, yamuk ve düzensizdir; boyları da yer aldıkları duvarların genişliğiyle denk değildir. Çünkü surlar, büyük boyutlu taşlar kullanılarak oluşturulduğu için taşların her iki duvar cidarı arasında kalan arka bölümlerinin birbirleriyle bütünleşmesi sebebiyle atkı blokların kullanımlarına pek ihtiyaç olmadığı görülür. Bu teknik,

Figür 29. Keraitai, duvar örgü tipleri / *Ceraitai, masonry types.*

⁴¹ Kentin kaliteli ve usta bir işçilikle oluşturulan mimari özellikleri için bkz. Işın, 1998, s. 111-128.

rektogonal blokların kullanıldığı Hellenistik Dönem'e ait duvar örgülerinde çok daha fazla karşımıza çıkar. Kremna, Pednelissos, Halikarnassos, Theangela, Myndos, Alinda, Orthosia, Harpasa (beşgen kule), Alabanda, Latmos ve Latmos Herakleiası'nın savunma mimarisinde popüler bir teknik uygulama olarak kullanılmıştır.

Kentteki kule yapıları, surlardan farklı bir duvar örgü tekniğiyle inşa edilmiştir; kabaca tasarlanmış ve işlenmiş bloklar kullanılarak *isodomik* örgüyle yapılmıştır (Fig. 17-18). Bu durumda kentin savunma mimarisinin, surlardaki onarım bölümleri dışında (Fig. 28), kabaca oluşturulmuş bloklardan oluşan *isodomik* formda farklı bir örgü kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Buradaki örgü farklılığının dönemsel özelliklerden kaynaklandığı dikkate alındığında kulelerin surlardan sonraki bir dönemde inşa edildiğini söylemek mümkün. Ayrıca kulelerin kendi aralarında, boyut ve işçilik bakımından bazı mimari farklılıkları bulunmaktadır; K2'nin blokları K1'e göre daha büyük boyutlarda ve çok daha kaba bir işçilikle tasarlanmıştır. Ancak her iki kulenin köşelerinde atkı bloğu tekniği kusursuz bir şekilde uygulanmıştır. İki duvarın oluşturduğu köşelerin, dikey ve yatay olarak uzatılmış bloklar ile kuvvetli bir şekilde birleştirilerek güçlendirildiği görülmektedir (Scranton, 1941, s. 134-135; Akarca, 1998, s. 112-116). Pisidia'da bu tekniğe Helenistik Dönem'de, özellikle MÖ 3.-2. yy'lar da kentlerin savunma mimarisinde sıklıkla rastlanılmıştır. Kremna, Sia, Termessos ve Pednelissos örnektir. Ancak Keraitai'deki kuleler mimari özellikleri açısından daha erken bir dönemi işaret etmektedir. Karia'da ise özellikle MÖ 4. yy'da Hekatomid Hanedanlığı zamanında (Maussollos) ve sonraki süreçte yoğun bir şekilde kullanıldığı bilinmektedir (Karlsson, 1993, s. 150-151).

Sonuç olarak Keraitai'nin savunma mimari özellikleri, kentin Pisidia Bölgesi'nde Helenistik Dönem kentleşme programında kurulan kentlerin savunma mimarisinden önceki bir dönemde inşa edildiğini kanıtlaması açısından oldukça önemlidir. Ayrıca savunma mimarisinde tespit edilen Arkaistik ve Klasik Dönem mimari özellikleri, bölgedeki kentlerin Helenistik Dönem öncesi savunma yapısı, mimari özelliklerin tanımlanması ve tipolojisi için önemli veriler sağlamıştır. Bu konudaki yaklaşımlarımızı ve önerilerimizi kısaca açıklamak istiyoruz.

1. Kent arazisi surların planında belirleyici rol oynamış ve surların inşasını ve yerini belirlemiştir. Arazide bulunan sarp kayalıklar ve uçurum gibi doğal alanlar kent savunma planına dahil edilmiş ve kentin sur planı arazideki tepeler, sırtlar ve dik yamaçlardan geçirilmiştir. Bu uygulama, kuşatıcıların stratejilerinin zayıflatılmasında ve savunucuların güvenlik durumunun güçlendirilmesinde etkili olmuş olmalıdır. Böylece kuşatıcıların koçbaşları (krios), kuşatma kuleleri (helepolis) ve savaş araçları gibi kuşatma unsurlarıyla yapabilecekleri saldırıların işlevi zayıflatılmış olur.
2. Kent planı Arkaik Dönem'de sıklıkla karşılaştığımız Akropolis planıyla kurulan kentlerin geleneksel kent planıyla benzer olarak düzenlenmiştir. Bölgedeki Klasik Dönem kentlerinde de bu planın uygulandığı görülmüştür. Keraitai'de kentsel yapıların alan bakımından uygun olan doğu yamaçlarda oluşturulması, Akropolis'te ise kule yapıları, sarnıç ve tapınak yapısının yer alması bu planın bir parçasıdır. Bununla birlikte Akropolis'in doğu yamaçlarında az sayıda konutun tespit edilmesi, kent planının 'aşağı kent' ve 'yukarı kent' modelinde tanımlanmasını güçlendirmiştir. Bu yönüyle kent, Arkaik Dönem kentlerinin planına göre oluşturulan Akropolis kent modelinin bir gelenekçisi konumundadır. Ancak kentte bugün karşılaştığımız yapıların Roma İmparatorluk Dönemi imar faaliyetlerinin ürünü olduğunu da belirtmek gerekir.
3. Kentin Akropolü'nde *In antis* planlı tapınak, sarnıç ve kule yapıları ile yamaçlarındaki az sayıdaki konutların dışında herhangi bir yapı kalıntısının bulunmaması, kentin tehlike altında olduğu dönemlerde buranın başta güvenlik olmak üzere barınma ve korunma merkezi olarak kullanıldığını düşündürmektedir. Bu konuda Panemoteikhos I, Kaunos ve Knidos örnek gösterilebilir.
4. Akropolis'teki *In antis* tapınağı hem plan (*pronaos* ve *naos*) hem de mimari özellikler açısından Panemoteikhos I ve Sağır Kale'deki tapınağa benzer şekilde tasarlanmıştır. Bölge dışından bir benzeri ise Karia'da Harpasa kentinin Akropolü'nde bulunmaktadır. Bu tipteki tapınak yapıları ve mimari özellikleri Pisidia'da sıklıkla karşılaştığımız bir yapı tipi değildir. Ancak Düver yerleşimindeki Arkaik Dönem mimari yapıları ve bu yapılara ait mimari *terrakottalar* dikkate alındığında, bölgede bu döneme ait yapı geleneğinde bu kadar küçük planlı, taştan yapılmış tapınakların inşa edilmesinin mümkün olduğu söylenebilir. Çünkü Arkaik Dönem'de Düver'deki mimari yapıların mimari *terrakottalar* ile kaplanması ve mimari gelişimi, taştan bir tapınak yapılmasının olağanüstü bir durum olmadığını göstermektedir. Akropolis'teki tapınak kentin Helenistik Dönem öncesi önemli arkeolojik kanıtıdır. Ayrıca bölgede konuyla ilgili çalışmaların ve yayınların artmasıyla bu konudaki bilgimizin de artacağını umuyoruz.
5. Sagalassos kazı ekibinin Seydiköy ve Keraitai'yi de kapsayan araştırmasında MÖ 6.-4. yy'a ait black-on-red grubu seramikler ele geçmiştir. Bu seramik örnekleri kentin savunma mimarisinin tarihsel sürecini anlayabilmemiz açısından oldukça önemlidir.

6. Burdur Müzesi'ndeki envanter kayıtlarında ve sergide yer alan Herme amuletin üslup özellikleri açısından Helenistik Dönem'e tarihlendirilmesi, kentin savunma mimarisinin tarihsel olarak konumlandırılması açısından önemli bir yardımcı arkeolojik veridir. Özellikle Eski Mısır, Fenike, Akdeniz, Anadolu ve Yunanistan'da ilahi nesnelerin veya çeşitli hayvan figürlerinin amulet şeklinde kullanılması yaygın bir gelenektir. Bu durumun oluşmasında Doğu Akdeniz ticaretinin (Soslu, 2022b, s. 259-297) yanı sıra Ptolemaios İmparatorluğu'nun Anadolu başta olmak üzere Pisidia'daki faaliyetlerinin de rol oynadığı görülmektedir.
7. Kentin savunma mimarisi (sur ve kule) polygonal ve *isodomik* örgü tekniğiyle inşa edilmiştir. Ancak tekniği bozmayacak şekilde farklı taş işçiliği sonucu oluşturulan taş örgü çeşitleri de mevcuttur. Karlsson'un (1993, s. 142) ifade ettiği üzere, kentlerin tarihsel süreci surların tarihlendirilmesinde başvurulan en önemli kaynaktır. İlişkili olarak arkeolojik kazıların surları tarihlendirmek için her zaman en etkili yol olmadığı, surların tarihlendirilmesinde kentlerin tarihsel sürecinin yanı sıra duvar örgü tekniklerinin önemli olduğu belirtilmiştir. Bu nedenle Keraitai'nin savunma mimarisi ve özelliklerinin Pisidia'da Helenistik Dönem öncesi için oldukça önemli bir konudur.
8. Duvarların cephelelerindeki taşların oturma yatakları veya birleşim yerleri, taşın kesilme şekli nedeniyle çok fazla açıklık yaratmaktadır. Bu uygulamada kuru duvar tekniği ve bu teknikte kullanılan çokgen taşların önemli bir etkisi bulunmaktadır. Bu özellik Erken dönemlerden itibaren yapı mimarisinde karşılaşılabilecek karakteristik bir taş işçiliğidir.
9. Surların ve kule yapılarının farklı duvarcılık teknikleriyle inşa edildiği metinde detaylı olarak anlatılmıştır. Ancak kulelerin surlardan sonraki bir dönemde yapılmış olabileceği yönünde bir öneride bulunmak istiyoruz. Kent, MÖ 2. yy'dan itibaren Kremna ile ortak sikke basarken, Kremna'nın MÖ 1. yy'da imparatorluk emriyle bir koloni kenti olarak yapılanması ve Kremna'nın ilk kez kendi sikkelerini basmaya başlaması, iki kentin tarihsel sürecinde önemli gelişmelerin başlangıç aşamasını oluşturmuştur. Bu gelişmelerin ardından Keraitai'nin banliyö kenti statüsüne gerilemesiyle kentler arasındaki siyasi, askeri ve sosyo-ekonomik ilişkilerde bazı değişiklikler yapılabileceği ve Keraitai'nin Kremna'ya bağlı bir kent haline gelebileceğini düşünmek kaçınılmazdır. Arkeolojik belgeler de bu durumu doğrulamıştır.

No	Taş işçiliği ve taş örgü tiplerinin tanımlanması	Duvar örgüsü tekniği	Dönemsel özellik (teknik ve işçilik)	Kaynak / Veri
1	Kaba yonulu işlenmiş kikloplik taş örgü	Polygonal (nizamlı) ve Düzensiz Polygonal	Arkaistik	<i>In antis</i> planlı tapınak (?), black-on-red grubu seramik, kent planı ('aşağı kent' ve 'yukarı kent'), mimari özellikler
2	Kaba yonulu işlenmiş hacimli ve boyutlu çokgen taşların kullanımından kaynaklanan aşırı derz açıklığı olan örgü			
3	Kaba yonulu işlenmiş ve derz açıklığı olan çokgen taşların arasına küçük taşların yerleştirildiği örgü			
4	Derz açıklığı sıkı olan ince yonulu işlenmiş beşgen / beş kenarlı (<i>pentagonal</i>) taşların kullanıldığı örgü	Isodomik	Klasik	black-on-red grubu seramik, mimari özellikler
5	Derz açıklığı olan kaba yonulu işlenmiş düzensiz beşgen taşlarla oluşturulan örgü			
6	Kaba yonulu işlenmiş ve yatak / kenet yuvaları ile birbirine bağlanan düzensiz bloklardan (bosajlı ve düz / traşlanmış) oluşan derz açıklığı az olan örgü			
7	Kaba yonulu işlenmiş ve derz açıklığı olan düzensiz çokgen taşların ve blokların yatay dizi oluşturduğu örgü	Isodomik	Hellenistik	black-on-red grubu seramik, sikke, Herme amuleti, mimari özellikler
8	Kaba yonulu ve ince işlenmiş dikdörtgen blokların oluşturduğu örgü			

10. Bu durumda Keraitai'nin, batı cephesinde bulunan Kremna'nın uydusu olarak konumlandırılmış olması gerekir. Çünkü Keraitai'nin batısı Kartalpınarı'ndan Çeltikçi Ovası'na kadar geniş bir araziyle çevrilidir. Ayrıca Kolbasa ve Komama kentlerinin sınırlarını ve Pisidia'dan kuzeydeki Phrygia'ya kadar bu rotayı kullanarak yapılabilecek hareketleri de izleyebilecek konumdadır. Kent, stratejik konumuyla Kremna'nın batıya açılabilen bir güvenlik kapısı niteliğindedir. Bu nedenle kentler arasındaki ilişkilerin inşa edilen askeri mimari yapıların konumlarıyla yakından ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Yani Kremna'nın batı surlarındaki kuzeybatı yönündeki kulelerin Keraitai Akropolü'ndeki K1 ve K2 kule yapılarıyla olan stratejik ilişkisi, bu kulelerin bir amaç için, kentler arasındaki ilişkileri sağlamak ve iletişim kurmak için gözetleme ve sinyal kulesi olarak inşa edildiğini gösterebilir. Kremna'yı güneydoğudan açıkça takip eden K1 için bu açıklamanın çok daha uygun olabileceğini de söylemek gerekir. Keraitai'nin surları ve kule yapıları arasındaki mimari özelliklerinin farklı olmasının sebebi zamansal farklılık olarak düşünülürse, kulelerin inşası, Kremna'nın Keraitai'ye karşı üstünlük kazanması amacıyla iki kent arasındaki ilişkilerin stratejik olarak güçlendirilmesi, yani sömürge statüsüyle kentin batısındaki gelişmeleri yakından takip etmesi için gerçekleştirilmiş olabilir. Çünkü Roma İmparatorluk Dönemi'nde kentlerin ilişkilerini sürdürdüğü bilinmektedir. Dolayısıyla Keraitai'deki kule yapıları, Kremna'nın özellikle batıdaki hareketleri izlemek, bilgi edinmek ve güvenlik koridoru sağlamak amacıyla inşası mümkündür. Diğer taraftan kule yapılarındaki taş işçiliği ve taş kullanımı, her iki kentin bahsedilen tarihsel birlikteliğinden çok daha öncesi dönemle yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Belki bu durum aynı savunma planındaki yapıların mimari özelliklerini açıklamak için dönemsel fark özelliği olarak değerlendirilebilir ancak konu hakkında kesin açıklamalarda bulunmak şimdilik pek olası görünmemektedir.

11. Genişlikleri 1,50 m ile 1,90 m (her biri 10 cm) arasında değişen ve askerlerin yürüyebileceği şekilde tasarlanan duvarların, seyirdim alanı ve mazgallı parapet duvarı ile oluşturulmuş olması muhtemeldir.

12. Kentin savunma mimarisi, Pisidia'da Helenistik Dönem'de kurulan kentlerin mimari yapılarından oldukça farklıdır. Bölgedeki kentleşme programı MÖ 3.-1. yy'lara kadar uzanmaktadır. Özellikle MÖ 2. yy'da kurulan kentlerin savunma mimarileri genellikle rektogonal bloklar kullanılarak oluşturulan *isodomik* ve *pseudo-isodomik* duvarcılık

teknikleriyle inşa edilmiştir. Ancak Keraitai'nin savunma mimarisi çokgen taşlarla inşa edilmiştir. Dağlık Pisidia'nın kırsal kesimlerinde de savunma yapıları genel itibarıyla çokgen taşlar kullanılarak polygonal duvar örgüsü tekniğiyle örülmüş yerleşimler (Örentepe, Kocatepe ve Prostanna'da kurulan kale yerleşimleri) bulunmaktadır. Ancak değerlendirme sonucunda, hem karşılaştırmalı örnekler, hem de mimari özellikler ve seramik buluntular, Keraitai savunmasının söz konusu kentleşme sürecinden çok daha önce inşa edildiğine işaret etmektedir.

13. Surların uzunluğu yaklaşık 1600 m'dir. Ancak Akropolis'teki kuleler dışında sur duvarına bağlanan kulelere rastlanmamıştır. Bölgede özellikle Klasik-Erken Helenistik Dönem'de yaşanan tarihi olaylar ve kentin bölgenin stratejik noktasındaki konumu dikkate alındığında kent savunmasının kalınlıkları 1,50 ile 1,90 arasında değişen surlarla çevrili olması ve buna bağlı olarak kule yapısı bulunmaması dikkat çekicidir. Bugüne kadar ortaya çıkan arkeolojik verilere göre Helenistik Dönem'de kurulduğu bilinen Kremna, Pednelissos, Adada ve Kartalpınarı gibi bölgedeki kent ve yerleşimlerin savunma planları incelendiğinde savunmanın çeşitli yerlerinde surla bağlantılı veya ayrı kulelerin bulunduğu görülmektedir. Erken Dönem'de kurulan kentlerin savunmasında Helenistik Dönem'de kurulan kentlerdeki kadar kule örneğine rastlamak pek mümkün görünmemektedir (Örn., Harpasa). Ancak bu kadar uzun bir sur hattı üzerinde hiçbir kulenin bulunmaması oldukça düşündürücüdür. Bu durum Keraitai'nin Helenistik Dönem öncesindeki inşa süreciyle ilgili olmalıdır. Ayrıca bu kadar güçlü bir savunma planına sahip olan kent, Helenistik Dönem'de inşa edilmiş olsaydı kule yapılarının da olması beklenirdi. Çünkü bu dönemde ortaya çıkan savaş araçlarıyla birlikte, başta kule yapıları olmak üzere bazı askeri mimari yapı ilavelerinin de kent savunmasına dahil edildiği ve bu amaçla imar faaliyetlerinin yürütüldüğü bilinmektedir. Maussollos ve halefleri döneminde Karia'da savunma mimarisine yönelik yürütülen inşaat faaliyetleri bu konunun en açık örneği olarak gösterilebilir. Antik Çağ'da kulelerin yapımının sistemli ve donanımlı olmasını gerektiren bazı teknik gelişmeler yaşanmıştır. MÖ 399'da Syracusae Tiranı Dionysius I'in himayesinde mancınık gibi topçu makinelerinin icat edildiğinden bahsedilmiştir (Diod. 14.42.1). Güçlü savunma yapılarının inşasında baskın faktör budur. Daha sonra, yaklaşık MÖ 350'den sonra, askeri mühendisler ve mimarlar daha donanımlı kule yapıları inşa ederek, savunucuların kulelerin içine savaş araçları yerleştirmesine olanak sağlamıştır (Winter, 1971, s. 167, 377-378). Böylece savunucuların kuşatanlara karşı aynı teknolojik savaş

silahlarıyla karşılık vererek etkili bir şekilde mücadele ettiği bir dönem başlamıştır. Buna göre eğer Keraitai, Pisidia'daki Hellenistik Dönem kent inşa ve var olan kentlerin Hellen kent modeline dönüştürülmesi programına güçlü bir şekilde dahil edilmiş olsaydı, mühendis ve mimarlardan oluşan gruplar, antik savaş araçlarının gelişim sürecini ve kullanımını göz önünde bulundurarak kent savunmasını bu yönde planlamış olacaktı. Ancak kulelerin bulunmaması kentin daha Erken Dönem'de kurulduğunu, kent savunmasının surlar aracılığıyla yapıldığını göstermektedir. Öte yandan bölgede yaşanan siyasi karışıklıklara rağmen Hellenistik Dönem'de kent surlarına kule yapılarının eklenmemesi, tartışmaya açık bir konudur.

Kentin savunma yapıları üzerine yaptığımız araştırmalardan elde ettiğimiz bilgilere göre Keraitai'nin savunma mimarisi için tarihsel olarak Klasik-Erken Hellenistik Dönem önerilmiştir. Ancak duvarlarda küçük ölçekte de olsa Arkaik mimari özelliklere de rastlanmaktadır. Dolayısıyla kentin Akropolü üzerinde yapılacak uzun süreli çalışmaların, bahsettiğimiz tarihsel dönem (Klasik-Erken Hellenistik) ve hatta belki daha da öncesine (Arkaik) ilişkin çok daha fazla bilgi ortaya çıkaracağını öngördüğümüzü belirtelim.

TEŞEKKÜR

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 2021 yılı E-94949537-161.99-2000718 sayılı resmi izniyle kentin savunma yapıları çalışılmıştır. Bu vesileyle verdikleri izinden dolayı bakanlığımıza ve müdürlüğümüze teşekkürlerimi sunarım. Bu konuda bilgi sağlayan ve desteklerini sunan Burdur Müzesi Müdürü Sn. Murat Kaleağasıoğlu'na teşekkür ederim. Resmi izinlerin sevk ve idaresini yürüten Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden Sn. Memduh Özen'e teşekkür ederim. Arazi çalışmaları sırasında yardımlarını esirgemeyen Dr. Ayşegül Soslu'ya ve Doktorant Mustafa Çidem'e çok teşekkür ederim. Kentin hava fotoğraflarının çekimini gerçekleştiren Öğr. Gör. Uğur Tozkoparan'a, teknik cihazların teminini sağlayan İşadamları Sn. Ceyhan Sandallı'ya ve Sn. Hayrettin Üçüncü'ye müteşekkirim.

KAYNAKÇA

- Ağgöl, M. (2018). "Sağır Kalesi'nin Kuzey Pisidia Kaleleri Işığında Yorumlanması". T. Kahya, A. Özdzibay, N. Tüner Önen, M. Wilson (ed.), *Antalya Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması II: Anadolu Akdenizi Sempozyumu*, AKMED, Antalya, 11-34.
- Akarca, A. (1988). *Şehir ve Savunması*, Ankara.
- Akkurnaz, S. (2019). "NY Carlsberg Glyptotek Müzesi'nde Korunan Düver Buluntusu Pişmiş Toprak Antefiksler", *TÜBA-AR*, 25, 139-160.
- Alpaslan, H., Güngör, T. Z. (2022). "Pisidia Antiokheia Kentini Çevreleyen Kale Yerleşimleri", *Türk Tarih Kurumu Kongresi*, 195-209.
- Arrianus. *Anabasis*, (E. J. Chinnock, Çev.), New York.
- Atalay, İ. (1977). "Burdur Havzası ve Çevresinin Jeomorfolojik Gelişimi", *Jeomorfoloji Dergisi*, 6, 93-110.
- Atayeter, Y. (2005). *Aksu Çayı Havzası'nın Jeomorfolojisi*, Isparta.
- Avcı, M. (2014). "Paleocoğrafya", A. Güner, T. Ekim (ed.), *Resimli Türkiye Florası-1*, İstanbul, 50-75.
- Aydal, S., Mitchell, S., Robinson, T., Vandeput, L. (1995). "The Pisidian Survey 1995: Panemoteichos and Oren Tepe", *AnatSt* 47, 141-182.
- Aydın, N. (2013). *Büyük Sümerce Sözlük*, Ankara.
- Bean, G. E. (1999). *Eskiçağda Güney Kıyıları*, İstanbul.
- Becks, R., Polat Becks, B. A. (2015). "Güneybatı Pisidia'da Yeni Bir Araştırma: Şeref Höyük/Komama ve Çevresi Yüzey Araştırması 2014", *ANMED*, 13, 185-192.
- Brandt, H. (1992). *Gesellschaft und Wirtschaft Pamphylens und Pisidiens im Altertum*, Bonn.
- Büyükkolancı, M. (1996). *Pisidia Tapınak Mimarisi*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi] İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Büyüközer, A. (2020). "Knidos Kent Surları: Kap Krio Savunma Sistemi ve 56 Numaralı Kule (?)", *OLBA XXVIII*, 165-206.
- Büyüközer, A. (2022). "Knidos ve Ionia Rönesansı", *TÜBA-AR*, 30, 65-89.

- Büyüközer, A. (2023). "New Research at Knidos City Walls: Initial Outcomes", A. Diler, S. Özen (ed.), *Befestigungsbauten im westlichen Kleinasien Fortifications in western Anatolia*, Saarland University Press Saarbrücken, 139-159.
- Cohen, G. M. (1978). *The Seleucid Colonies. Studies in Founding, Administration and Organization*, Wiesbaden.
- Çelgin, G. (2011). *Eski Yunanca-Türkçe Sözlük*, İstanbul.
- Daems, D., Poblome, J. (2016). "Adaptive Cycles in Communities and Landscapes: The Case of Sagalassos and Düzen Tepe During the Classical/Hellenistic Period", *Archaeological Review from Cambridge*, 31(2), 91-107.
- Daems, D., Braekmans, D., Poblome, J. (2017). "Late Achaemenid And Early Hellenistic Pisidian Material Culture From Düzen Tepe (SW Anatolia)", *HEROM*, 6(1), 11-47.
- Diodoros, *Bibliotheka Historike*, (R. M. Geer, Çev.), New York.
- Dökü, E. (2015). "Manca ve Hasanpaşa'daki Yeni Bulgular Işığında Kabalis Ölü Gömme Geleneklerinin Yeniden Değerlendirilmesi", *ADALYA*, 18, 69-100.
- Dörtlük, K. (1976). "Keraitae Araştırma Raporu", *Türk Arkeoloji Dergisi*, 23, 17-23.
- Dörtlük, K. (1988). "İlk Keraitai Yazıtı", *Türk Arkeoloji Dergisi*, 27, 68-71.
- Erdoğan, H. M. (2022). "Lykia Bölgesi'nde Klasik Dönem'e Tarihlendirilen bazı duvar örgü stillerine dair gözlemler", *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(4), 2517-2536.
- French, D. H. (1994). "Isinda and Lagbe", A. Hall, N. Milner, S. Mitchell, D. French (ed.), *Studies in the History and Topography of Lycia and Pisidia: In Memoriam A. S. Hall*, Ankara, 53-91.
- Gürbüzer, M. (2021). "Amos'ta Yeni Araştırmalar ve Bulgular", *Cedrus*, 9, 219-249.
- Hall, A. S. (1986). "R.E.C.A.M. Notes and Studies No. 9: The Milyadeis and Their Territory", *AnatSt*, 36, 137-157.
- Hecebil, U. (2016). "Konane Kale Tepe Yerleşmesi Hellenistik Dönem Savunma Sistemi", *Colloquium Anatolicum*, 15, 132-154.
- Hirschfeld, G. (1879). *Bericht über eine Reise im Südwestlichen Kleinasien*, Berlin.
- Horsley, G. H. R., Mitchell, S. (2000). *The Inscriptions of Central Pisidia*, Bonn.
- Hürmüzlü, B. (2007a). "Pisidia'da "Gömü Geleneklerinin" Işığında Kültürler Arası İlişkiler", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, 1-22.
- Hürmüzlü, B. (2007b). "Pisidia Bölgesi'nde Ele Geçen Anthemion Tipi Steller", *CollAn*, 6, 97-144.
- Hürmüzlü, B. (2013). "Konane Antik Kenti Hellenistik Dönem Yerleşmesi", B. Hürmüzlü, M. Fırat, A. Gerçek (ed.), *Pisidia Araştırmaları Sempozyumu*, Isparta, 142-154.
- Hürmüzlü, B. (2015). "Pisidia Bölgesi'nde Seleukoslar Dönemi Yerleşim Politikaları", *CollAn* 14, 166-185.
- Hürmüzlü, B., De Giorgi, A., Iversen, P. A. (2009). "New Research in Northwestern Pisidia: Ancient Konane (Conana) and its Territory", *CollAn*, 8, 235-256.
- Hürmüzlü Kortholt, B., Tanrıver, Ö. (2016). "Antik Kaynaklar, Epigrafik ve Arkeolojik Veriler Işığında Kuzeybatı Pisidia Bölgesi'nin Kültürel Kimliği", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 37, 27-49.
- Imhoof-Blumer, F. (1902). *Kleinasiatische Münzen-II*, Wien.
- Işın, G. (1998). "The Ruins at Kozan-Bodrumkaya: Pednelissos", *ADALYA*, 3, 111-128.
- Jansen, B. (2016). "Defensive Funktionen", S. Müth, P. I. Schneider, M. Schnelle, P. D. De Staebler (ed.), *Ancient Fortifications I*, Oxford, 101-125.
- Kahya, T. (2012). "Pisidia Arkaik Dönem Pişmiş Toprak Çatı Elemanları Üzerine Bazı Gözlemler", K. Dörtlük, T. Kahya, R. Boyraz Seyhan, T. Ertekin (ed.), *Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması: Anadolu Akdenizi Sempozyumu*, Antalya, 175- 194,
- Kahya, T. (2017). "Düver Mimari Terrakotalarının Dini Kontekst Bağlamında Olası Kullanımı Üzerine Düşünceler", *Phaselis*, 3, 81-118.
- Kahya, T. (2018). "Burdur Müzesi'nden Bir Grup Mimari Terrakotta Üzerine Bazı Gözlemler", *Mimarlık Arkeoloji Kültür Sanat Dergisi*, 10, 14-25.

- Karlsson, L. (1993). "Thoughts About Fortifications in Caria From Maussollos to Demetrios Poliorketes", P. Debord, R. Descat (ed.), *Fortifications et Defense du Territoire en Asie Mineure Occidentale et Meridionale*, İstanbul, 141-154,
- Kaşka, M. (2013). "Uylupınar Yüzey Araştırmasında Ele Geçen Arkaik Seramikler", B. Hürmüzlü, M. Fırat, A. Gerçek (ed.), *Pisidia Araştırmaları*, Isparta, 285-293.
- Keeley, L. H., Fontana, M., Quick, R. (2007). "Baffles and Bastions: The Universal Features of Fortifications", *Journal of Archaeological Resource*, 15, 55- 95.
- Kloekhorst, A. (2008). *Etymological Dictionary of the Hittite inherited lexicon*, (Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series 5), Leyde.
- Kosmetatou, E. (1997). "Pisidia and the Hellenistic Kings from 323 to 133 BC", *AncSoc*, 28, 5-37.
- Kun, N. (2018). *Türkiye Mermer Yatakları*, İstanbul.
- Kun, N., Türkmen, F. (2003). "Burdur-Bucak Çevresi Travertenlerinin Jeolojik Özellikleri", M. Ersoy (ed.), *Türkiye IV. Mermer Sempozyumu*, Afyon, 257-266.
- Lawrance, A. W. (1979). *Greek Aims in Fortification*, Oxford.
- Locatelli, L. (2017). *La toponymie et l'ethnonymie de la Pisidie antique (XIIIe s. a.C.; debut IVe s. p.C.)*, Universite de Bourgogne Franche-Comte, Unpublished Doctor's Thesis.
- Marsden, E. W. (1969). *Greek and Roman Artillery (Historical Development)*, London.
- Martin, R. (1965). *Manuel D'architecture Grecque, I. Materiaux Et Techniques*, Paris.
- Mitchell, S. (1991). "The Hellenization of Pisidia", *Mediterranean Archaeology*, 4, 119-145.
- Mitchell, S. (1992). "Hellenismus in Pisidien", E. Schwertheim (ed.). *Forschungen in Pisidien. Asia Minor Studien 6*, Bonn, 1-27.
- Mitchell, S. (1994). "Three Cities in Pisidia", *AnatSt*, 44, 129-148.
- Mitchell, S. (1995). *Cremna in Pisidia: An Ancient City in Peace and in War*, London.
- Mitchell, S. (1996). "1995 Yılı Pisidia Araştırması", *AST*, 14(1), 47-62.
- Mnicoll, A. W. (1997). *Hellenistic Fortifications from the Aegean to the Euphrates*, Oxford.
- Müth, S. (2016). "Urbanistic Functions and Aspects", S. Müth, P. I. Schneider, M. Schnelle, P. D. De Staebler (ed.), *Ancient Fortifications I*, Oxford, 159-172.
- Özcan, F. (2015). "Kuzey Pisidia Yüzey Araştırması 2014", *ANMED*, 13, 193-197.
- Özcan, F. (2022). "Kuzey Pisidia'da Kırsal Yerleşmeler", *Türk Tarih Kurumu Kongresi*, 139-177.
- Özen, S. (2017). "Kaunos Surları", A. Diler, S. Özen, U. Çörtük, M. Doyran, B. Özen-Kleine, S. Akerdem, N. O. Özer, Y. Say Özer (ed.), *50. Yılında Kaunos*, Ankara, 71-92.
- Özen-Kleine, B., Özen, S. (2015). "N"ueue Forschungen in der antiken Stadt Kaunos", M. Koch (ed.), *Internationales Symposium zur Archäologie in der Großregion in der Europäischen Akademie Otzenhausen*, 75-90.
- Özsait, M. (1980). *İlkçağ Tarihinde Pisidia, Başlangıçtan Büyük İskender Devrinin Sonuna Kadar*, İstanbul.
- Özsait, M. (1985). *Hellenistik ve Roma Devrinde Pisidya Tarihi*, İstanbul.
- Özsait, M. (2012). "2011 Yılı Isparta ve Burdur İlleri Yüzey Araştırmaları", *AST*, 30(1), 317-332.
- Philo Byzantius, *Poliorketika*, (A. W. Lawrance, Çev.), Oxford.
- Plutarkhos, *Life of Eumenes*, (B. Berrin, Çev.), London.
- Poblome, J., Braekmans, D., Fırat, N., Neyt, B., Kaptijn, E., Vanhaverbeke, H., Martens, F., Vyncke, K., Willet, R., Waelkens, M., Degryse, P. (2013). "How Did Sagalassos Come to Be? A Ceramological Survey", M. Tekocak (ed.), *Studies in Honour of K. Levent Zoroğlu*, Antalya, 528-540.
- Polyaenus's, *Stratagems of Wars*, (çev. R. Shepherd), London.
- Radet, G. (1893). "Les villes de la Pisidie", *RA* 22, 185-220.
- Res Gestae Divi Augusti, *Velleius Paterculus and Res Gestae Divi Augusti*, (T. E. Page, Çev.), London.

- Robert, L. (1970). *Etudes anatoliennes: recherches sur les inscriptions grecques de l'Asie mineure*, Amsterdam.
- Rostovtzeff, M. I. (1941). *The Social and Economic History of the Hellenistic World*, 3, Oxford.
- Saner, T. (1994). "Observations on the Different Types of Masonry Used in the City Walls of Amos", P. Debord-R. Descat (ed.), *Fortifications et Defense du Territoire en Asie Mineure Occidentale et Meridionale*, İstanbul, 273-284.
- Schmaltz, B. (1994). "Kaunos 1988-1991", *Archaeologischer Anzeiger*, 185-237.
- Scranton, R. L. (1941). *Greek Walls*, Cambridge.
- SNG, (1956). *Pisidia*, Copenhagen.
- SNG, (1994). *France III: Cabinet des Medailles Pamphylie Pisidie Lycaonie Galatie*, Paris.
- SNG, (1999). *Pisidien und Lykaonien*, München.
- Soslu, A. (2022a). *Burdur Müzesi Cam Eserleri* [Yayımlanmamış Doktora Tezi] Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Soslu, A. (2022b). "Eskiçağ'da Deniz Ticaretinde Camın Meta Olarak Kullanımına Genel Bir Bakış", *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD)* 11, 259-297.
- Soslu, S. (2021). *Kremna Antik Kenti Savunma Sistemleri* [Yayımlanmamış Doktora Tezi] Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Soslu, S., Soslu, A. (2023) "Burdur Müzesi'nden Bes Amuleti", *Arkeoloji Dergisi* 2(31), 71-94.
- Strabon, *Geographika*, (A. Pekman, Çev.), İstanbul.
- Şenel, M. (1997). *Türkiye Jeoloji Haritaları (Isparta-J II Paftası)*, Ankara.
- Tischler, J. (2001). *Hethitisches Handwörterbuch mit dem Wortschatz der Nachbarsprachen*, Innsbruck.
- Uzunaslan, A. (2016). "A Revision of A Published Inscription Found in Keraia", *Gaziantep University Journal of Social Sciences* 15/4, 1070-1073.
- Ünal, A. (2016). *Hittitçe-Türkçe, Türkçe-Hittitçe Büyük Sözlük*, Ankara.
- Vanhaverbeke, H., Waelkens, M., Vyncke, K., et al. (2010). "'Pisidian' Culture ? The Classical Hellenistic Site At Düzen Tepe Near Sagalassus (Southwest Turkey)", *Anatolian Studies* 60, 105-128.
- Vitruvius, *De Architectura*, (F. Granger, Çev.), London.
- Winter, F. E. (1971). *Greek Fortifications*, London.